

////////////////////////////////////

**BURGERS BETREKKEN BIJ HET WETENSCHAPS-
EN INNOVATIEBELEID**

ACHTERGRONDRAPPORT

NOVEMBER 2020

////////////////////////////////////

VARIO

Vlaamse Adviesraad voor
Innoveren & Ondernemen

De Vlaamse Adviesraad voor Innoveren en Ondernemen (VARIO) adviseert de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement over het wetenschaps-, technologie-, innovatie-, industrie-, en ondernemersschapsbeleid. De raad doet dit zowel op eigen initiatief als op vraag. VARIO werd bij besluit opgericht door de Vlaamse Regering op 14 oktober 2016. VARIO werkt onafhankelijk van de Vlaamse Regering en de partijen in het werkveld. De voorzitter en de negen leden van VARIO zetelen in eigen naam:

Lieven Danneels (voorzitter)

Dirk Van Dyck (plaatsvervangend voorzitter)

Katrin Geyskens

Wim Haegeman

Johan Martens

Koen Vanhalst

Vanessa Vankerckhoven

Marc Van Sande

Reinhilde Veugelers

Het secretariaat is gevestigd in Brussel:

Koolstraat 35

1000 Brussel

+32 (0)2 553 24 40

vario@vlaanderen.be

www.vario.be

**BURGERS BETREKKEN BIJ HET WETENSCHAPS-
EN INNOVATIEBELEID**

ACHTERGRONDRAPPORT

NOVEMBER 2020

COLOFON

Ontwerp: Vlaamse overheid/VARIO
November 2020

Alle publicaties zijn gratis te downloaden via www.vario.be of via <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties>

Coverfoto © www.shutterstock.com

AUTEURSRECHT

Alle auteursrechten voorbehouden. Mits de bronvermelding correct is, mogen deze uitgave of onderdelen van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van VARIO. Een correcte bronvermelding bevat in elk geval een duidelijke vermelding van organisatiennaam en naam en jaartal van de uitgave.

INHOUD

ACHTERGRONDRAPPORT.....	1
1. Context	1
1.1. Vraag om advies van viceminister-president Crevits	1
1.2. VARIO conceptueel kader voor beleidsdoelstellingen	2
1.3. Burgers betrekken bij het beleid: achtergrond en terminologie	3
1.3.1. De <i>quadruple helix</i>	3
1.3.1.1. Het <i>quadruple helix</i> kennismodel.....	3
1.3.1.2. Innoveren in de <i>quadruple helix</i> , via <i>living labs</i>	4
1.3.2. De participatieladder.....	6
1.3.3. Het (veranderende) middenveld.....	8
1.3.4. Draagvlak.....	9
1.4. Bestaand (overheids)kader voor het betrekken van burgers bij het beleid in Vlaanderen	10
1.4.1. Openbaarheid van bestuur en petitierecht (Grondwet).....	11
1.4.2. Pact 2020 en Consultatiecode Vlaamse overheid (Regering 2009-2014).....	11
1.4.3. Witboek 'Open en wendbare overheid' (Regering 2014-2019).....	12
1.4.4. Nieuwe bestuursdecreet (Regering 2014-2019).....	13
1.4.5. Resolutie burgerparticipatie (2018).....	14
1.4.6. Omzendbrief (2019).....	14
15. Burgers betrekken via financiering	15
16. Internationaal kader voor het betrekken van burgers bij het beleid	16
2. Burgers betrekken bij het beleid: Waarom en hoe?	18
2.1. Waarom?	18
2.2. Wie?	20
2.3. Wanneer?	22
2.4. Concrete werkvormen	22
2.5. Resultaten	24
3. Bibliografie	25
4. Geraadpleegde collega's en experts	29
BIJLAGES.....	30
1. Witboek 'open en wendbare overheid'	30
1.1. Totstandkoming	30
1.2. Wat zegt het witboek over participatie?	30
1.3. Implementatieplan witboek en uitvoeringsrapport	33
2. Overzicht van bestaande initiatieven om burgers te betrekken bij het beleid	36
2.1. Vlaanderen, wetenschap en innovatie	36
2.1.1. (Wetenschaps)communicatie en Beleidsplan Wetenschapscommunicatie.....	36
2.1.2. Ik heb een vraag.....	38

2.13.	Vlaamse wetenschapsagenda (2018).....	38
2.14.	Agoria Smart City Poll (2018).....	39
2.15.	Wetenschapsbarometer.....	39
2.16.	Smart City Meter.....	40
2.17.	<i>Citizen Science</i>	41
2.18.	<i>Hackatons</i>	42
2.19.	<i>Living labs/proeftuinen</i>	43
2.19.1	Zorg Proeftuinen Vlaanderen (2013-2016).....	43
2.19.2	imec.livinglabs.....	43
2.19.3	Imec City of Things.....	43
2.19.4	Antwerpen - City of Things.....	44
2.19.5	Smart Flanders.....	44
2.110.	Hackable City of Things.....	45
2.111.	De Corona Denktank en 'Makers Against Corona' (2020).....	46
2.112.	Keuze Transitieprioriteiten Visie 2050 (2016).....	46
2.113.	viWTA (2000-2012).....	47
2.2.	Rest van België, wetenschap innovatie	47
2.2.1.	Brussel: Programma co-create van Innoviris en burgerpanel.....	47
2.2.2.	Federaal: Noordzeevisie 2050 en Think Tank North Sea.....	48
2.3.	Belgische initiatieven, niet wetenschap en innovatie	49
2.3.1.	De Grote Coronastudie.....	49
2.3.2.	G1000 (2011).....	49
2.3.3.	Burgerbegroting Antwerpen.....	50
2.3.4.	Burgerkabinetten Sven Gatz (2015-2018).....	51
2.3.5.	'Van LeRensbelang' (2016).....	51
2.3.6.	Burgerraadpleging i.h.k.v. het Klimaat- en Energiebeleidsplan (2019).....	52
2.4.	Europese Commissie, wetenschap en innovatie	53
2.4.1.	Openbare raadplegingen.....	53
2.4.2.	Engage 2020 (2013-2015).....	53
2.4.3.	'Special Eurobarometer 419. Public Perceptions of Science, Research and Innovation' (2014).....	54
2.4.4.	Citizen and Multi-Actor Consultation on Horizon 2020 (CIMULACT) (2015-2018).....	54
2.4.5.	Missies voor Horizon Europe (2020) en Vlaamse input.....	54
2.5.	Andere landen, wetenschap en innovatie	56
2.5.1.	Participedia: database voor participatie-initiatieven wereldwijd.....	56
2.5.2.	Nederland: Nationale Wetenschapsagenda (2015).....	56
2.5.3.	Nederland: Keuze missies (2018).....	57
2.5.4.	Denemarken: 'Research 2025' (2018).....	58
2.5.5.	Oostenrijk: 'Research, Technology and Innovation Strategy 2020' (2009).....	59
2.5.6.	Oostenrijk: 'Open Innovation Strategy for Austria' (2016).....	59

ACHTERGRONDRAPPORT

Dit is het achtergrondrapport bij de startnota van VARIO over 'Burgers betrekken bij het wetenschaps- en innovatiebeleid' (VARIO-advies 16). In de startnota worden een aantal scenario's voorgesteld, onder te verdelen in drie lagen: (1) communiceren, (2) een data laag waarbij de burger indirect input levert voor het beleid, en (3) een laag van scenario's waarbij burgers directe beleidsinput geven. VARIO heeft in de startnota de nadruk gelegd op de eerste twee lagen. Voor VARIO kunnen burgers, wat betreft wetenschap en innovatie, slechts in specifieke gevallen input leveren voor het beleid, en dan enkel als expert, (ervarings)deskundige of vanuit een nauwe betrokkenheid bij het onderwerp.

Het eerste hoofdstuk van dit rapport geeft de context mee, met de vraag om advies van de minister, het VARIO conceptueel kader voor beleidsdoelstellingen, terminologie, het bestaande overheidskader voor het betrekken van de burger bij het beleid in Vlaanderen en het internationale kader. Het onderwerp van het tweede hoofdstuk is waarom en hoe burgers op een goede manier bij het beleid te betrekken. Dat wordt ook geïllustreerd door Bijlage 2, met een reeks voorbeelden van bestaande initiatieven om burgers bij het beleid te betrekken, vooral i.v.m. wetenschap en innovatie, uit Vlaanderen maar ook België en Europa.

1. CONTEXT

1.1. **Vraag om advies van viceminister-president Crevits**

De beleidsnota Economie, Wetenschap en Innovatie 2019-2024¹ bevat de intentie van Vlaams minister van Innovatie, Hilde Crevits, om de *triple helix*, met de kennisinstellingen, de bedrijven en de (meerlagige) overheid, te verruimen naar de *quadruple helix*. Die vierde pijler in de *quadruple helix* bestaat uit het bredere publiek, de burger, al dan niet verenigd met andere burgers. De minister kondigde tijdens haar overleg met de VARIO-raadsleden eind januari 2020 een vraag om advies aan daaromtrent. De officiële vraag bereikte VARIO op 9 maart 2020. De vraag werd analoog gekaderd als in de beleidsnota: "Een belangrijke beweging die ik beleidsmatig wil maken is de verruiming van de *triple helix* naar de *quadruple helix*. In een missiegedreven innovatiebeleid, waar je echt impact wil hebben op maatschappelijke uitdagingen moet je de samenleving een plaats geven. Het is duidelijk dat wetenschapscommunicatie en het sensibiliseren voor een ondernemende en innoverende cultuur sterk aan belang wint bij de uitbouw van een *quadruple helix* en missiegericht innovatiebeleid. Het goed

¹ <https://www.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota-2019-2024-economie-wetenschapsbeleid-en-innovatie>

betrekken van burgers en het maatschappelijke middenveld moet daarom kunnen evolueren tot een volwaardige pijler in het ecosysteem voor wetenschap en innovatie in Vlaanderen.”

Concreet werd VARIO om een startnota gevraagd, met mogelijke scenario's voor het optimaal betrekken van burgers en het middenveld bij wetenschap- en innovatie. Nadien werd verduidelijkt dat de vraag vooral betrekking heeft op strategische beleidsbeslissingen, specifiek voor het beleidsdomein Wetenschap en Innovatie, en passend binnen het bestaande politieke kader (Vlaams regeerakkoord² en beleidsnota EWI 2019-2024³). Het gaat dus vooral om de burger te betrekken bij het wetenschaps- en innovatiebeleid. Onderliggend doel is een breed draagvlak voor het beleid en innovatie “in de huiskamer en in de harten van de mensen te krijgen”.

Er wordt in de omkadering van de vraag van de minister verwezen naar wetenschapscommunicatie, en naar sensibiliseren voor een ondernemende en innoverende cultuur, maar de nadruk ligt dus op het derde aspect, het betrekken van de burgers en het maatschappelijke middenveld. Op basis van de startnota, wil de minister een dialoog beginnen om te komen tot een gedragen visie op een structurele aanpak.

Ter voorbereiding van de startnota heeft VARIO dit achtergrondrapport opgemaakt. De startnota en het rapport zijn besproken op de VARIO-vergaderingen van 13 februari, 19 maart, 25 juni, 25 augustus en 7 oktober 2020. De startnota werd schriftelijk goedgekeurd op 26 oktober 2020.

1.2. VARIO conceptueel kader voor beleidsdoelstellingen

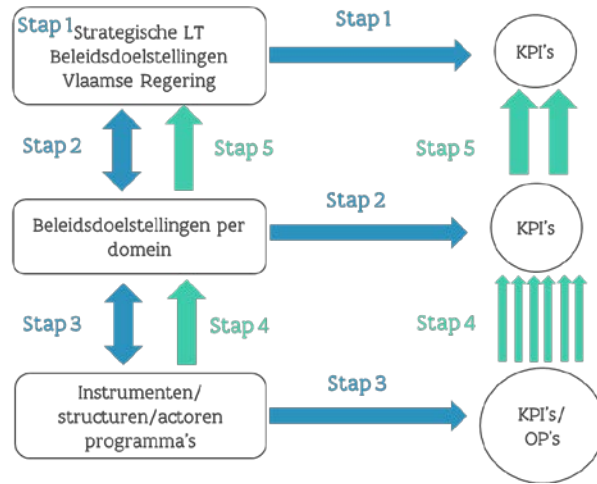
Teruggrijpend naar het conceptueel kader dat VARIO in zijn advies 7 (VARIO, 2019) naar voorschouf voor het opstellen van KPI's en outputparameters in wetenschap en innovatie, zijn in Vlaanderen drie niveaus te onderscheiden: (1) de Vlaamse Regering/regeringsbreed, (2) beleidsdomeinen, en (3) individuele actoren, programma's enz. (Figuur 1). Deze niveaus en hun doelstellingen zijn met elkaar verbonden. Doelstellingen van een hoger niveau worden via de lager liggende niveaus behaald. De vraag van de minister over het betrekken van de burger bij het beleid, slaat op het tweede niveau, en meer bepaald het beleidsdomein Wetenschap en Innovatie.

Het kader toont echter dat de keuzes op het gebied van wetenschap en innovatie, niet los staan van het regeringsbrede niveau en dus van de keuzes die de Vlaamse Regering maakt. Het toont dus ook het belang van transversaliteit, van afstemmen tussen en over beleidsdomeinen heen. In de beleidsnota EWI 2019-2024, verwijst de minister ook zelf naar het belang van transversaliteit bij een missiegericht innovatiebeleid. Ze wil in dat kader ook de verkokering van innovatiemiddelen vermijden.

² <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/varia/regeerakkoord-2019-2024.pdf>

³ <https://www.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota-2019-2024-economie-wetenschapsbeleid-en-innovatie>

Figuur 1: VARIO conceptueel kader voor het opzetten van KPI's en outputparameters (OP's)

Bron: VARIO-advies 7

1.3. Burgers betrekken bij het beleid: achtergrond en terminologie

1.3.1. De quadruple helix

De startnota en het achtergrondrapport spitsen zich toe op het betrekken van de burger en het middenveld bij het wetenschaps- en innovatiebeleid. Naar hen wordt ook wel verwezen als de vierde pijler uit de *quadruple helix*. Echter, de term *quadruple helix* slaat in oorsprong niet op beleid, maar op kennismodellen en innovatie.

In de officiële adviesvraag worden naast de burger en het middenveld ook de kleine bedrijven genoemd. VARIO erkent dat hun stem inderdaad ook meer gehoord zou moeten worden bij het bepalen van het beleid, maar omdat zij behoren tot de pijler van de bedrijven uit de *quadruple helix*, worden ze niet verder meegenomen in dit rapport of het advies.

1.3.1.1 Het quadruple helix kennismodel

Het *quadruple helix* model is een uitbreiding van het *triple helix* kennismodel waarin drie om elkaar gewikkelde helices samen een nationaal innovatiesysteem uitmaken: kennisinstellingen, bedrijven en de meerlagige overheid (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000). In het *quadruple helix* model wordt daar een vierde helix aan toegevoegd, geïdentificeerd als het 'media- en cultuurgebaseerde publiek' (Carayannis &

Campbell, 2009). In realiteit is de situatie veel complexer omdat er binnen elk van de pijlers geen eenheid bestaat. Binnen de samenleving/het publiek kunnen bijvoorbeeld veel stromingen en ideeën aanwezig zijn. In vervolgonderzoek zijn dan ook complexere modellen voorgesteld. Het kernidee van het *quadruple helix* model blijft echter dat om doelstellingen op het gebied van kennis en innovatie te verwezenlijken, de belangrijke rol van het ‘publiek’ erkend moet worden.

Het publiek/de burger is een relevante speler in het economisch, wetenschaps- en innovatieproces en dat in meerdere rollen: belastingbetaler, consument-gebruiker, werknemer-zelfstandige-ambtenaar, *human capital* en lid van de samenleving waarin hij - al dan niet verenigd met andere burgers - optreedt (Departement EWI, 2019, pp. 17-18; 2020, pp. 19-20). Het belang van het betrekken van het publiek/de burger is gecorreleerd met de grote uitdagingen waarvoor we staan, in een economische en maatschappelijke wereld in volle transitie (Departement EWI, 2019, p. 19; 2020, p. 21). Daarbovenop komt de coronacrisis, die de transities versterkt en versnelt. Voor het slagen van de transities zijn niet alleen technologische doorbraken en innovaties nodig (het terrein van kennisinstellingen en bedrijven) maar ook flankerende maatregelen zoals nieuwe infrastructuurvoorzieningen, aangepaste regelgeving en het zetten van standaarden (het terrein van overheden) en bovenal ook maatschappelijke aanvaarding door de leden van de samenleving en/of gedragsverandering door de burgers.

Dit sluit aan bij de ideeën van Mariana Mazzucato (2013) die stelt dat de overheid een actieve rol moet spelen en die grootschalige innovaties in gang moet zetten die voor de gewenste maatschappelijke transformaties kunnen zorgen. Dit is volgens haar de essentie van de *quadruple helix* waarbinnen een gedeelde visie wordt ontwikkeld met een belangrijk transformatiedoel. Vaak komt de visie oorspronkelijk van buiten de overheid of de publieke sector, maar de overheid moet het innovatieprogramma dat de visie wil implementeren overnemen en intellectueel en financieel ondersteunen.

1.3.1.2 Innoveren in de *quadruple helix*, via *living labs*

Innovatie in de *quadruple helix* is een kenmerk van Open Innovatie 2.0: burger en gebruiker worden deel van het innovatieproces (Curley & Salmelin, 2013, 2018). Wanneer gebruikers nauw betrokken zijn bij innovatie of het aansturen, dan is adoptie bijna gegarandeerd omdat die leidende gebruikers ervoor zorgen dat de innovatie een reëel probleem oplost of een bestaande kans grijpt.

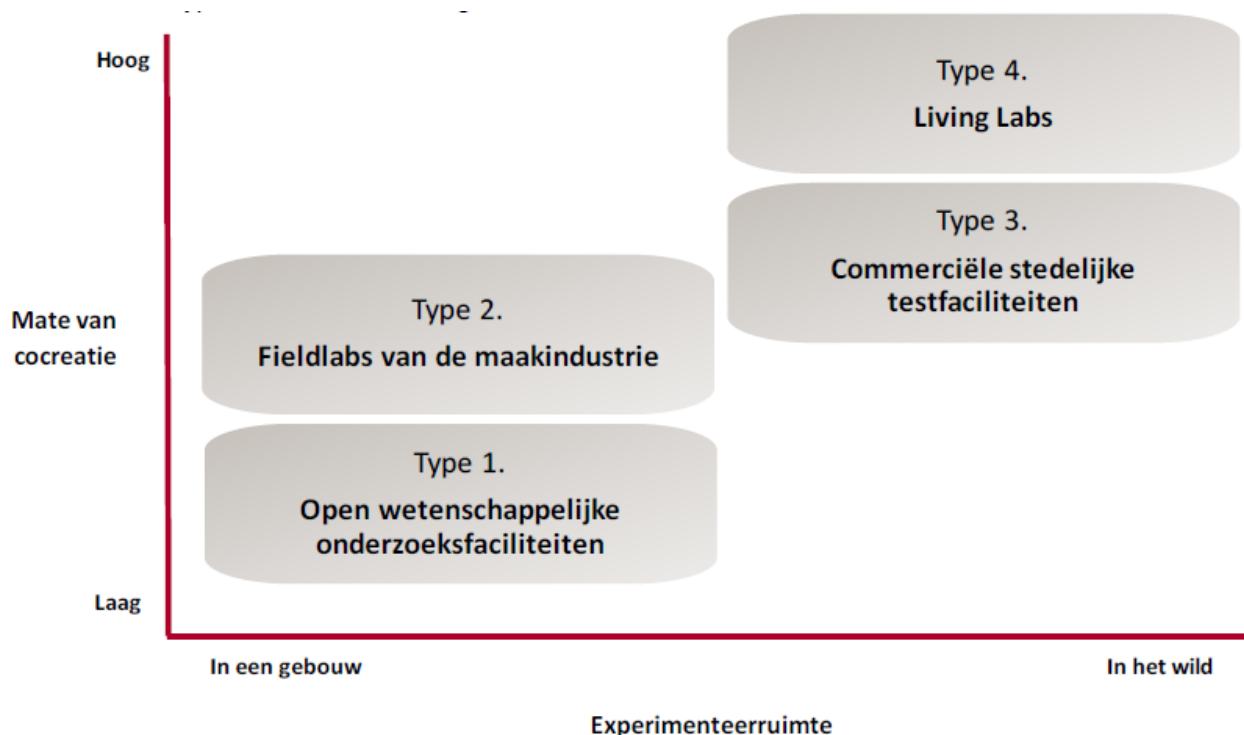
In 2016 publiceerde Oostenrijk de ‘Open Innovation Strategy for Austria’ (zie Bijlage 2.5.6.), met daarin onder meer de intentie om een *quadruple helix* model van innovatie te installeren. In het document wordt ook een overzicht gegeven van de mate waarin andere landen daar al op inzetten, gezien als de mate waarin de burger/het maatschappelijk middenveld wordt betrokken als belangrijke innovatie-actor. Onder de landen die veel inspanningen doen worden Duitsland, Hongarije, Finland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en de Verenigde Staten vermeld.

In Open Innovatie 2.0 gebeurt het betrekken van burgers concreet vaak in *living labs* en idealiter van bij het begin en gedurende het hele verloop van het innovatieproces. *Living labs* of proeftuinen zijn heel divers, in schaal, opzet, fase in het innovatieproces waarin ze zich situeren enz. *Living labs* zijn een 20-tal

jaar geleden ontstaan bij het 'Massachusetts Institute of Technology' (MIT) en vandaar snel naar Europa verspreid. Ze werden specifiek gebruikt binnen een context van digitale innovaties en gaven gewone gebruikers een 'stem' bij het ontwikkelen van die innovaties. Omdat bevestigingen moeilijk zijn voor nieuwigheden, aangezien ze per definitie onbekend zijn, gaat men in *living labs* de praktijk van onbewust gebruik in kaart brengen.

Figuur 2: Vier basistypes van samenwerkingsinitiatieven

Bron: Maas et al., 2017

In 2006 werd het European Network of Living labs⁴ (ENoLL) opgericht. Daar definieert men *living labs* als open innovatie-ecosystemen waarin de gebruiker centraal staat. *Living labs* gebruiken een systematische cocreatie-aanpak met de gebruiker, waarbij onderzoeks- en innovatieprocessen in levensechte contexten worden geïntegreerd. Ze creëren een brug tussen burgers, onderzoeksinstituten, bedrijven, en overheden op verschillende niveaus voor gezamenlijke waardecreatie, het snel produceren van prototypes of het valideren ervan om innovaties en bedrijven op te schalen. Bij het ENoLL zijn ook een aantal Belgische *living labs* aangesloten.⁵

Het Rathenau-instituut bracht de Nederlandse initiatieven die zich *living labs* noemen in kaart (Maas et al., 2017). Een dergelijk overzicht bestaat voor Vlaanderen niet, maar in Bijlage 2.1.9. zijn een aantal voorbeelden te vinden. Daaruit blijkt ook in Vlaanderen een grote diversiteit aan initiatieven onder de

⁴ <https://enoll.org/about-us/>

⁵ <https://enoll.org/network/living-labs/?country=belgium>

noemer *living lab*. In het rapport van Nederland onderscheidt men vier types samenwerkingsinitiatieven (Figuur 2) maar slechts één ervan beschouwt men in het rapport als *living lab* in de strikte zin. In Vlaanderen zou men wellicht Antwerpen - City of Things en Smart Flanders (zie Bijlages 2.1.9.4 en 2.1.9.5.) hieronder kunnen rekenen. De kenmerken daarvan zijn:

- cocreatie van kennisinstellingen, bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en gewone burgers om oplossingen te zoeken voor complexe maatschappelijke opgaven en transities;
- typisch instrument voor transitiebeleid en onderzoeks- en innovatiebeleid gericht op maatschappelijke uitdagingen. Geschikt om maatschappelijke vraagstukken integraal aan te pakken;
- de aard van het probleem bepaalt de locatie van het experiment, maar het gaat steeds om 'levensechte experimenteerruimte'.

1.3.2. De participatieladder

In Vlaanderen (en België) kennen we een representatieve of indirecte democratie, een regeringsvorm waarbij de bevolking een aantal vertegenwoordigers kiest die het bestuur uitvoeren. Wanneer de verkozenen de burgers betrekken bij hun beleid spreekt men over 'participatie'. Dat is een breed begrip dat in de praktijk diverse vormen aanneemt, onder meer afhankelijk van de mate van betrokkenheid van de burger. Dat wordt weergegeven in de zogenaamde 'participatieladder'. Hoe hoger op de ladder, hoe meer invloed en impact burgers en andere partijen uit de samenleving hebben. Op die ladder bestaan ook verschillende varianten. Het is in België en Vlaanderen wel zo dat de beslissingsmacht volgens de grondwet bij de verkozen vertegenwoordigers ligt.

De participatieladder ziet er bij viWTA (2008, p. 83) als volgt uit:

- 1) Communicatie/informatie
Burgers en andere actoren kwalitatief laten participeren, start bij goed en helder informeren. Communicatie/informatie staat helemaal onderaan de participatieladder. De informatiestroom gaat in één richting: van de overheid naar de burger. De Grondwet en het Vlaamse bestuursdecreet (zie verder) leggen openbaarheid van bestuur op. Dit betekent dat burgers, bedrijven en organisaties helder en voldoende geïnformeerd worden over beleid, regelgeving en dienstverlening. Dat kan op vele manieren. Informeren is de laagste trap op de participatieladder, maar wel essentieel voor burgers en andere actoren om een stapje verder te gaan in participatie.
- 2) Invitatie en consultatie
Dit is de eerste graad van participatie: de verschillende adviezen worden in rekening genomen. Ideeën en input worden verzameld via invitatie, wanneer de potentiële participant wordt uitgenodigd om op vrijwillige basis zijn mening te geven, en via consultatie, wanneer advies gevraagd wordt aan burgers, zonder garantie dat er rekening mee gehouden wordt.
- 3) Deliberatie en besluitvorming
Dit is de tweede graad van participatie: het doel is om tot een consensus te komen. Bij deliberatie neemt de participant deel aan de beraadslaging met de andere betrokken partijen (met inbegrip van de beslisser). Bij besluitvorming neemt de participant effectief deel aan de totstandkoming van de eindbeslissing. In België ligt die eindbeslissing wettelijk bij de verkozen vertegenwoordigers.

Een variante op de participatieladder, voor de hogere tredes, die men tegenwoordig binnen de Vlaamse overheid hanteert, is:⁶

1) Coproductie

Wanneer de overheid andere actoren laat meedenken van bij het begin van de beleidscyclus, maar zelf verantwoordelijk blijft (voor de beslissingen), wordt gesproken over coproductie. Burgers, bedrijven, organisaties en kennisinstellingen bepalen dan mee de agenda en tekenen het beleid mee uit van bij de start. Kenmerkend voor die vorm van participatie is dat de overheid zich in grote mate engageert om de plannen uit te voeren zoals ze samen met alle actoren werden ontwikkeld. De overheid neemt dan de rol op van presterende overheid. Een voorbeeld hiervan zijn de burgerkabinetten over cultuur, jeugd, media en Brussel (zie Bijlage 2.3.4.).

2) Cocreatie

De term cocreatie kan verwarrend zijn omdat hij hier niet helemaal in dezelfde betekenis wordt gebruikt als in de startnota. Daar gaat het over samen maken (co-creëren) van wetenschap en innovatie (niveau in het model van scenario's waarbij de burger indirecte beleidsinput levert). Hier gaat het vooral om samen beleid maken (directe input voor het beleid) of publieke dienstverlening vormgeven. Daarbij is er sprake van gedeelde verantwoordelijkheid. Burgers, de overheid, middenveldorganisaties, ondernemingen en kennisinstellingen bepalen samen de agenda, zoeken samen oplossingen en nemen samen beslissingen. Vervolgens zoeken alle betrokken partijen samen financiering en voeren beslissingen ook samen uit. Iedereen is een gelijkwaardige partner. De overheid treedt op als netwerkende overheid. Een voorbeeld van cocreatie in deze betekenis zijn de transitieprocessen (zie Bijlage 2.1.12.). De overheid is daarin een partner, naast verschillende andere spelers: bedrijven, verenigingen en kennisinstellingen.

3) Overheidsparticipatie

Meer en meer initiatieven komen van onderuit: burgers, ondernemers, kennisinstellingen of het middenveld zelf nemen het initiatief. We spreken in dit geval van overheidsparticipatie. Overheden kunnen op verschillende manieren reageren op of deelnemen aan initiatieven van onderuit. Ze kunnen niets doen, maar ze kunnen ook trachten het initiatief te verrijken. Dat kan door het initiatief te ondersteunen of te faciliteren, wanneer initiatiefnemers bij de overheid aankloppen. Maar dat kan ook actief, door initiatieven en energie van onderuit aan te jagen. Bijvoorbeeld door er een kader voor te creëren. De ideeën zelf komen niet van de overheid. Burgerbegrotingen worden hiertoe gerekend (zie voorbeeld voor Antwerpen in Bijlage 2.3.3.). De overheid neemt de rol op als responsieve overheid.

4) Zelfbeheer

Bij zelfbeheer, nemen burgers, bedrijven en organisaties nemen zelf het initiatief en rollen het volledig uit, zonder betrokkenheid van de overheid.

Via diverse wegen kunnen burgers initiatieven die zij belangrijk vinden financieel steunen (zie verder): participatie via financiering. Afhankelijk van de vorm kan zich dat op verschillende niveaus op de participatieladder situeren.

⁶ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/participatieladder>

Design thinking, ook *human centred design* genoemd, is een methodiek die zowel bij coproductie als cocreatie kan toegepast worden. Het is een werkwijze om complexe problemen aan te pakken op een manier waarbij de gebruiker centraal staat.⁷ Zo komt men tot innovatieve oplossingen die effectief inspelen op de noden van de gebruiker. Het is een erg praktisch gerichte aanpak, die verloopt via een gestructureerd proces. Er is nogal wat variatie in denkscholen en terminologie, maar de belangrijkste pijlers van het proces zijn steeds gelijk en omvatten diepe empathie, het luisteren naar en verbinden met de gebruiker, het experimenteren door middel van snelle en goedkope *prototyping*, en constante iteratie. De aanpak verenigt wat wenselijk is vanuit het oogpunt van de gebruiker, met wat technologisch haalbaar en economisch rendabel is. *Design thinking* heeft zijn wortels in de jaren 60, en is oorspronkelijk ontwikkeld en op grote schaal gebruikt door ontwerpers, architecten en de privésector. Het wordt de laatste tijd ook steeds meer toegepast in de publieke sector en in de internationale ontwikkelingssector.

1.3.3. Het (veranderende) middenveld

Het maatschappelijke middenveld kenmerkt zich door de collectieve actie van een groep burgers die zich organiseert rond gedeelde belangen, een gedeelde identiteit en een gedeelde maatschappelijke missie.⁸ Het omvat alle verenigingen en organisaties ontstaan op initiatief van burgers en door burgers beheerd (De Rynck & Steyaert, 2019, p. 91). Vlaanderen heeft, internationaal vergeleken, een uitzonderlijk rijk middenveld. Er is ook veel interactie met de overheid. We zien daarnaast het ontstaan van steeds meer netwerken tussen middenveldorganisaties, zoals de Verenigde Verenigingen⁹.

Het middenveld is volop in verandering, met een veranderende werking, waaronder opschuiven richting markt omwille van dalende overheidssubsidies, en ook verschuivingen in de mate waarin middenveldorganisaties aan politiek doen. Dergelijke innovaties in het middenveld waren het onderwerp van het eind 2019 afgesloten SBO-project 'CSI Flanders'¹⁰.

Er is een groep van middenveldorganisaties met een lange bestaansgeschiedenis, die vaak (financiële) overheidssteun krijgen. Meestal is het dat soort, 'ouder' middenveld dat in adviesraden van (lokale) overheden zit. Daarnaast zijn er nieuwere burgerinitiatieven die zich op andere en meer autonome manieren organiseren, die soms tijdelijk zijn en die vaak meer afstand bewaren tot overheden. Waar overheden en middenveldorganisaties nog vaak spreken over hoe ze burgerinitiatieven kunnen faciliteren of ondersteunen, verkiest een aantal van die burgerinitiatieven partnerschap boven ondersteuning. Ze kiezen voor hun onafhankelijkheid en nemen heel bewust ruimte voor een kritische stem of collectieve actie.¹¹ Typerend is vooral dat ze het niet bij woorden laten, maar eerder doe-gericht zijn. Ze ondernemen concrete acties en gebruiken daarbij een resem technieken, met sociale media als

⁷ <https://www.innovations.harvard.edu/blog/design-thinking-better-government-services-human-centered>

⁸ Slotconferentie CSI Flanders, <http://www.middenveldinnovatie.be/publicaties/slotconferentie-csi-flanders-slotbeschouwingen>

⁹ <https://www.deverenigdeverenigingen.be/>

¹⁰ <http://www.middenveldinnovatie.be/>

¹¹ <https://sociaal.net/achtergrond/burgerinitiatief-in-kaart>

belangrijke middelen voor communicatie en mobilisatie (De Rynck & Steyaert, 2019, p. 115).¹² ‘Burgerinitiatief’ klinkt hip en aantrekkelijk en veel organisaties noemen zich daarom zo, maar de term is niet duidelijk afgebakend en om die reden niet ongecontesteerd.¹³ Burgerinitiatieven zijn in het perspectief van het bredere middenveld te zien. Ze zijn ook illustratief voor de vernieuwingen in het middenveld in het algemeen.

Er blijken maar weinig burgerinitiatieven te zijn specifiek rond wetenschap en innovatie op zich, al kan de makersbeweging wellicht hiertoe gerekend worden. Specifiek tijdens de coronacrisis zagen we het verschijnen van de ‘makers against Corona’ en ook de Corona Denktank is dan ontstaan (zie Bijlage 2.1.11.). Nog met betrekking tot corona, schuift het middenveld zichzelf naar voor om mee te denken over post-coronatijden. De Verenigde Verenigingen formuleerde bijvoorbeeld zeven prioriteiten voor een wereld na Corona.¹⁴

Het inschakelen van specifieke middenveldorganisaties kan zorgen voor belangrijke correcties in de richting van meer diversiteit, voor initiatieven om burgers te betrekken die anders een te selectief publiek, m.b.t. leeftijd, scholing, diversiteit enz. (zie verder), bereiken (De Rynck & Steyaert, 2019, p. 113). Waar het inhoudelijk soms interessant is om het middenveld te betrekken, kan het in de praktijk zo zijn dat de organisaties niet het geld of de mensen hebben om zich bijvoorbeeld bezig te houden met de vormgeving van missies binnen het innovatiebeleid (zie startnota). Voor veel organisaties is dat te ver van hun bed en te weinig concreet gelinkt met hun eigen werking. Dat lijkt zeker het geval voor het nieuwere middenveld dat vaak gericht is op specifieke en concrete onderwerpen en daardoor wellicht moeilijker te mobiliseren is voor andere/bredere thema’s.

1.3.4. Draagvlak

Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (viWTA) (zie Bijlage 2.1.13) was tussen 2000 en 2012 een onafhankelijke en autonome instelling verbonden aan het Vlaams Parlement, die als doel had de wisselwerking tussen samenleving, wetenschap en technologie zichtbaar te maken via onafhankelijk onderzoek, open debat en communicatie. Over draagvlak schreef het viWTA (2008, p. 80) het volgende:

“Als we zeggen dat er een draagvlak moet zijn voor beleidsbeslissingen en -maatregelen bedoelen we daarmee dat er zekere mate van steun en legitimatie voor moet zijn. Die steun kan van verschillende niveaus komen: van de bevolking zelf (het sociaal of maatschappelijk draagvlak), van middenveldorganisaties – klassieke en nieuwe sociale bewegingen en actiegroepen – en binnen het beleid – de betrokken administraties en bestuurlijke niveaus enerzijds en de politici anderzijds. De steun kan verschillende gradaties aannemen, van het niet tegenwerken en het aanvaarden van een beleidsmaatregel over het positief beoordelen tot het actief ondersteunen ervan.

¹² Zie ook <https://sociaal.net/achtergrond/burgerinitiatief-in-kaart/> en Plovie (2018)

¹³ <http://www.middenveldinnovatie.be/publicaties/slotconferentie-csi-flanders-slotbeschouwingen>

¹⁴ <https://www.deverenigdeverenigingen.be/nieuws/berichten/alles-bij-het-oude-laten-nee-bedankt>

Een dergelijk draagvlak is geen statisch gegeven. De publieke opinie is immers voortdurend in beweging en onderhevig aan tal van invloeden. Dat wil ook zeggen dat de overheid de mogelijkheid, en de opdracht, heeft om een draagvlak te creëren en te verwerven, bijvoorbeeld om het doorvoeren van bepaalde beleidsmaatregelen te vergemakkelijken of om de maatschappelijke acceptatie van bepaalde evoluties of beslissingen te vergroten. De overheid kan proberen het draagvlak voor haar beleid te verbreden – een ruimer aantal maatschappelijke actoren staat er positief tegenover – en te verdiepen – er is een grotere bereidheid om zich effectief te engageren ten op zichte van dit beleid.

Over het algemeen gaat men ervan uit dat een voldoende draagvlak een cruciale succesfactor is in beleidsvoering. Als een burger een voorgestelde beleidsmaatregel al bij voorbaat niet ziet zitten, zal het moeilijk zijn om de maatregel effectief uit te voeren, zeker als deze een gedragsverandering van de burgers veronderstelt. Bovendien zal een dergelijke maatregel te kampen krijgen met veel politieke en bestuurlijke weerstand. Dit wil echter niet zeggen dat overheden alleen maar ‘populaire’ maatregelen mogen treffen. Soms moeten ook maatregelen genomen worden die, in eerste instantie, op weerstand bij de bevolking zullen botsen. De uitdaging bestaat er dan in minstens te voorkomen dat er een onnodig gebrek aan draagkracht is. Dit kan door het publiek maximaal bij de besluitvorming te betrekken. Met andere woorden, door participatie.

Om werkelijk van een maatschappelijk draagvlak te kunnen spreken, moet dit draagvlak voldoen aan een aantal basisvereisten:

- Er moet bij de betrokkenen voldoende basiskennis aanwezig zijn omtrent de problematiek in kwestie.
- Er moet een gevoel van betrokkenheid zijn, zeker bij de publieke opinie en bij de beleidsuitvoerders.
- De burgers moeten voldoende vertrouwen hebben in het beleid en de beleidsuitvoerders.
- Er moet een zekere bereidheid bestaan om een bepaalde houding om te zetten in concreet gedrag.”

1.4. Bestaand (overheids)kader voor het betrekken van burgers bij het beleid in Vlaanderen

In Vlaanderen wordt al veel georganiseerd in het kader van publieke betrokkenheid bij het beleid, weliswaar meestal op het niveau van steden en gemeenten.¹⁵ De laatste jaren is ook op regeringsniveau steeds meer een kader geschapen om de burger meer te betrekken. In beperkte mate zit het ook al in de Grondwet. Dezelfde Grondwet zegt ook dat beslissingen steeds genomen moeten worden door verkozen vertegenwoordigers.

¹⁵ <https://overheid.vlaanderen.be/participatie>

1.4.1. Openbaarheid van bestuur en petitieright (Grondwet)

Openbaarheid van bestuur betekent dat burgers, bedrijven en organisaties helder en voldoende worden geïnformeerd over beleid, regelgeving en dienstverlening. Die plicht staat in de Grondwet en in het Vlaamse bestuursdecreet (zie verder).

Dankzij het petitieright, geregeld door de Grondwet, een decreet van 2001 en één van 2006, en het reglement van het Vlaams Parlement, kunnen burgers met een verzoekschrift of petitie een vraag richten aan het Vlaams Parlement om beleid of een decreet te wijzigen.¹⁶ Dit 'petitieright' is een vorm van rechtstreekse democratie. Wanneer een verzoekschrift door minstens 15.000 personen is ondertekend is, is de commissie bevoegd voor het onderwerp verplicht om een hoorzitting te houden met de eerste ondertekenaar. Internetpetities zijn niet geldig omdat ze geen authentieke handtekeningen bevatten.

1.4.2. Pact 2020 en Consultatiecode Vlaamse overheid (Regering 2009-2014)

De Vlaamse Regering heeft in het Pact 2020 het engagement opgenomen om alle maatschappelijke actoren meer actief bij het beleid te betrekken. Bij die doelstelling hoort de indicator 'aantal adviezen van strategische adviesraden'. Ook in het regeerakkoord 2009-2014 werd aangekondigd dat de Vlaamse overheid meer in dialoog zou gaan met alle maatschappelijke actoren en deze maatschappelijke betrokkenheid meer zou inbouwen in haar beleidsvoorbereiding, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie. De toenmalige Vlaamse Regering wilde "de reële participatie van het maatschappelijk middenveld in haar beleidsprocessen versterken en de inbreng van strategische adviesraden in een vroege fase van de beleidsvorming valoriseren".

In het kader daarvan heeft de Vlaamse overheid sinds 2012 een 'consultatiecode' die betrekking heeft op de consultatie van belanghebbenden/*stakeholders* (Departement Bestuurszaken, 2012). Elk consultatieproces is maatwerk en de consultatiecode is dan ook bedoeld als een hulpmiddel. Het is dus geen verplicht stappenplan.

Soms is consultatie formeel verplicht door wet- en regelgeving, of vloeit de verplichting voort uit engagementen of bindende richtlijnen die door de Vlaamse Regering zijn goedgekeurd en opgenomen in bijvoorbeeld, akkoorden, protocollen, het huishoudelijk reglement van de Vlaamse Regering of in omzendbrieven.

¹⁶ <https://www.vlaamsparlement.be/dossiers/verzoekschriften-uitgebreide-informatie>

1.4.3. Witboek 'Open en wendbare overheid' (Regering 2014-2019)

Het witboek (Departement Kanselarij en Bestuur, 2017b) bundelt zes principes en dertig voorstellen voor een betere werking van de Vlaamse overheid, zodat zij nog beter kan inspelen op bestaande en toekomstige uitdagingen. Het document bevat dus zowel een kortetermijn- als een langetermijncomponent. De ideeën komen uit studies en overleg, en zijn vaak een aanvulling en versterking van al lopende projecten. Het witboek zet inhoudelijke sporen uit maar houdt geen verplichtingen in. Via het nieuwe bestuursdecreet en de Omzendbrief VR 2019/11 (zie verder), worden wel een beperkt aantal zaken uit het witboek opgelegd.

De voor de voorliggende adviesvraag meest relevante doelstelling uit het witboek is om de beleidsvoering op alle niveaus principiële participatief aan te pakken. Een interactieve aanpak wordt dus de norm. Zo wil men tot een beter afgewogen beleidsvoering komen en de kwaliteit van het overheidsoptreden versterken. Het moet ook meer draagvlak creëren en de overheid meer legitimiteit in haar handelen geven. Participatie mag de daadkracht van de overheid echter niet in de weg staan. Daarom wil men ook steeds transparant afwegen wanneer participatie een echte meerwaarde oplevert en of de participatie proportioneel is. Ook het witboek zelf is via een participatief proces tot stand gekomen (zie Bijlage 1 voor details).

Meer specifiek i.v.m. participatie, wordt in het witboek voorgesteld om organisaties die het perspectief vertolken van groepen die traditioneel ondervertegenwoordigd zijn in participatieve beleidsprocessen actief te betrekken. Het idee is te evolueren naar een hybride systeem waarin verschillende vormen van interactief beleid en inspraakarrangementen samen een rol kunnen spelen, zowel de rechtstreekse publieksparticipatie door individuele burgers, het gestructureerde overleg met het middenveld en advisering door (strategische) adviesraden, als de inbreng van nieuwe verenigingen en burgerbewegingen. Het witboek stelt verder dat de overheid initiatieven die van onderuit, bij de burgers, ontstaan optimaal moet benutten, zonder te vervallen in *ad hoc* beleid. (Zie Bijlage 1 voor meer details over de inhoud van het witboek m.b.t. participatie).

Volgend op het witboek werd ook een implementatieplan opgemaakt en nadien een uitvoeringsrapport (Zie Bijlage 1). Een aantal van de concrete realisaties zijn:

- Een interne website van de Vlaamse overheid met verzamelde info over participatie (2018).¹⁷ Het doelpubliek zijn vooral Vlaamse en lokale ambtenaren. Van deze bron van informatie is uitvoerig gebruik gemaakt bij de voorbereiding van dit achtergrondrapport.
- Een onderzoeksrapport m.b.t. de mogelijkheid tot het invoeren van een burgerbegroting op Vlaams niveau (Wolf et al., 2018). Op basis van lokale ervaringen in binnen- en buitenland concludeert de studie dat een burgerbegroting op Vlaams niveau een experiment zou zijn dat de moeite waard is om te proberen.
- Een online consultatieplatform (2020): een online tool die alle bestuursniveaus kunnen gebruiken om burgerparticipatie te organiseren. Hiervoor werd een raamcontract toegekend aan

¹⁷ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/participatiebeleid>

CitizenLab.¹⁸ Daarnaast komt er ook nog een portaal, dat de Vlaamse overheid zelf zal bouwen, waarop gegevens over alle lopende en voorbije participatietrajecten zijn verzameld (zie o.a. SD4 in de Beleidsnota Algemeen Regeringsbeleid 2019-2024¹⁹).

1.4.4. Nieuwe bestuursdecreet (Regering 2014-2019)

Einde 2018 keurde het Vlaams Parlement een nieuw bestuursdecreet²⁰ goed. Dat nieuwe decreet vervangt sinds 1 januari 2019 een groot aantal bestaande regels voor de bestuurlijke organisatie in het Vlaamse Gewest. Chronologisch volgt het op het witboek, maar het neemt slechts een deel daarvan op. Met name het participatieve ontbreekt grotendeels, wel bevat het een aantal punten i.v.m. communicatie:

“De overheidsinstanties, vermeld in artikel II.1, informeren actief, op eigen initiatief, over hun beleid, regelgeving en dienstverlening, telkens als dat nuttig, belangrijk of noodzakelijk is.

De overheidsinstanties, vermeld in artikel II.1, zien erop toe dat de informatie zo veel mogelijk personen, verenigingen of organisaties van de doelgroep bereikt. Ze kiezen aangepaste communicatiestrategieën voor thema's die moeilijk te bereiken doelgroepen aanbelangen. De overheidsinstanties, vermeld in artikel II.1, dragen er zorg voor dat:

1° de informatie correct, betrouwbaar en accuraat is;

2° de informatie relevant is en gericht wordt verspreid;

3° de informatie tijdig en systematisch wordt verspreid.

Er mag geen informatie verspreid worden die valt onder de uitzonderingen, vermeld in artikel II.34, II.35 of II.36.”

I.v.m. participatie bevat het bestuursdecreet het volgende artikel:

“Art. II.8. Als de Vlaamse Regering de inspraak van burgers wil verzekeren bij de voorbereiding, uitvoering of evaluatie van haar beleid, informeert ze daarover minstens via het consultatieportaal op de centrale website van de Vlaamse overheid.”

In de memorie van toelichting²¹ is hierover onder meer het volgende opgenomen: “Dit artikel legt dus geen verplichting op om te consulteren. Het behoort tot de bevoegdheid van de Vlaamse Regering of de ministers om te beslissen of consultatie nuttig is in het besluitvormingsproces over een bepaald beleidsinitiatief. De bepaling betekent dat als consultatie nuttig wordt geacht, het de bedoeling is dat participatie voor iedereen gemakkelijk toegankelijk moet worden gemaakt door een centraal consultatieplatform te voorzien. (...) Principes over kwaliteitsvolle consultatie en feedback over resultaten kunnen door de Vlaamse Regering (bij omzendbrief) worden vastgelegd.”

¹⁸ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/raamcontracten-relevant-voor-participatie>

¹⁹ <https://issuu.com/vlaanderen-be/docs/ea9689ef-8699-491a-84e9-57d438560798/2?ff>

²⁰ <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=i030009¶m=inhoud>

²¹ https://overheid.vlaanderen.be/sites/default/files/media/documenten/organisatieontwikkeling/deugdelijk-bestuor/MvT_Bestuursdecreet07122018_VP.pdf

Tenslotte heeft dankzij het nieuwe Vlaamse bestuursdecreet iedere burger het recht om een eigen beleidsvoorstel in te dienen bij de Vlaamse Regering of de administratie. Dat kan via een overheidsinstantie of het centrale contactpunt. Het voorstel moet over Vlaams beleid of Vlaamse wetgeving gaan, en moet gegrond en redelijk zijn.

1.4.5. Resolutie burgerparticipatie (2018)

In het Vlaams Parlement werd tijdens de legislatuur 2014-2019 volop gewerkt rond participatie en interactieve beleidsvorming.

Er was de 'Conceptnota voor nieuwe regelgeving betreffende burgerparticipatie'²², afgehandeld in januari 2018. In het kader van deze conceptnota werd een eerste hoorzitting gehouden op 14 maart 2017²³ en een tweede op 6 juli 2017²⁴, voornamelijk over het wettelijk kader voor burgerparticipatie.

Op 21 februari 2018 werd een 'Voorstel van resolutie betreffende burgerparticipatie'²⁵ aangenomen. De inhoud van deze resolutie overlapt deels met het witboek (zie Bijlage 1). In de resolutie wordt onder meer gevraagd aan de Vlaamse Regering om de opdracht van het Kenniscentrum Vlaamse Steden te wijzigen zodat het kan transformeren tot een horizontaal kennisplatform voor burgerparticipatie en lokale democratie. Daar lijkt tot op vandaag geen gevolg te zijn aan gegeven.

Nog op 21 februari 2018 werd een 'Voorstel van resolutie betreffende het stimuleren van burgerbetrokkenheid op het lokale beleidsniveau'²⁶ aangenomen.

1.4.6. Omzendbrief (2019)

Met de Omzendbrief VR 2019/11²⁷, in werking vanaf de beëdiging van de huidige Vlaamse Regering, werden een aantal verdere punten uit het witboek 'Open en wendbare overheid' (Zie hoger en Bijlage 1) verankerd. De omzendbrief bevat richtlijnen en concrete instructies voor de organisatie van burgerparticipatie op regeeringsniveau.

²² <https://www.vlaamsparlement.be/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/1060898>

²³ <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1258975>

²⁴ <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1354574>

²⁵ <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1372796>

²⁶ <https://www.vlaamsparlement.be/parlementaire-documenten/parlementaire-initiatieven/1208345>

²⁷ <https://overheid.vlaanderen.be/sites/default/files/media/documenten/regelgeving/VR%202019%201705%20MED.0216-2%20Omzendbrief%20beleid%20en%20regelgevingsprocessen%20%20-%20bijlage.pdf>

1.5. Burgers betrekken via financiering

Financiering is een bijzondere manier waarop burgers bij wetenschap en innovatie, en het wetenschaps- en innovatiebeleid, kunnen betrokken worden. Behalve via aandelen van bedrijven, kan die financiering door individuele burgers - grote investeerders buiten beschouwing gelaten - in Vlaanderen op verschillende manieren.

Crowdfunding

Crowdfunding is geld ophalen bij het grote publiek. Ingelegde bedragen kunnen erg klein zijn. Vaak krijgen investeerders een beloning in natura. *Crowdfunding* kan een alternatieve vorm van financiering zijn voor (startende) ondernemers, die moeilijk toegang krijgen tot de traditionele financieringskanalen. Zij verzamelen dan een deel van de benodigde financiering online bij het grote publiek, om vervolgens eventueel aan te kloppen bij professionele investeerders (banken, business angels enz.). De VLAIO-website biedt ondernemers een overzicht van verschillende *crowdfunding*platformen.²⁸

Ook wetenschappers aan kennisinstellingen halen geld op via *crowdfunding*. In 2012 werd in Nederland een *crowdfundingsite* voor wetenschappers gelanceerd, Flintwave.com²⁹, maar die site heeft snel zijn focus verlegt weg van *crowdfunding*. Een voorbeeld van een *crowdfunding*actie in een Belgische, wetenschappelijke context, is die voor Plateosaurus Ben aan het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen in 2017.³⁰ Voor structurele financiering en grote bedragen lijken *crowdfunding* momenteel niet zo'n relevante piste.

Ook burgerinitiatieven doen een beroep doen op burgers voor financiering via *crowdfunding*.

Filantropie

Ook filantropie (liefdadigheid, schenkingen) speelt een rol bij de financiering van wetenschap en innovatie. Volgens het Koning Boudewijnstichting Centrum voor Filantropie ziet ca. 80% van de Belgen filantropie als een essentiële manier om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Het heeft een aanvullende rol op wat overheid, middenveld en het bedrijfsleven voor de samenleving doen.

Top vijf van populairste goede doelen³¹:

1. gezondheid en medisch onderzoek;
2. humanitaire acties en ontwikkelingshulp;
3. armoedebestrijding en sociale rechtvaardigheid;
4. milieubescherming en duurzame ontwikkeling;

²⁸ <https://www.vlaio.be/nl/begeleiding-advies/financiering/overzicht-crowdfundingplatformen/overzicht-crowdfundingplatformen>

²⁹ Nu offline, maar zie <https://www.scientias.nl/crowdfunding-voor-de-wetenschap-is-dat-de-toekomst/>

³⁰ <https://www.naturalsciences.be/nl/news/item/6744/>

³¹ Uit de Barometer van de Filantropie – Koning Boudewijnstichting en Itinera (2017). <https://www.kbs-frb.be/nl/Newsroom/Press-releases/2017/20170425ND>

5. culturele vorming en bescherming van het cultureel patrimonium.

Wanneer het goede doel op een lijst van erkende instellingen staat, levert dat voor de (levende) schenker een belastingvoordeel van 45% van het gegeven bedrag op, wanneer dat tenminste 40 euro bedraagt (in 2020 tijdelijk verhoogd tot 60% o.w.v. de coronacrisis). Via de KU Leuven kunnen onder die voorwaarden bijvoorbeeld diverse projecten en fondsen gesteund worden.³²

Nalatenschappen aan goede doelen kunnen via een duolegaat. Dat is een erfenisconstructie die bij testament niet alleen een neef of vriend als erfgenaam aanduidt, die dan minder belasting op het geërfde bedrag betaalt, maar ook één of meerdere goede doelen. Het goede doel betaalt daarbij nog 8,5% erfbelasting. Het systeem houdt op te bestaan in 2021 en dan wordt nalaten aan goede doelen volledig belastingvrij.

Welvaartsfonds en win-win-aandelen

In het kader van een herstelplan na de coronacrisis en op initiatief van Vlaams minister van Economie Hilde Crevits, komt er een welvaartsfonds ter waarde van 500 miljoen euro.³³ Burgers/particulieren kopen aandelen in het fonds, dat zo geld kan investeren in ondernemingen. In ruil krijgt de investeerder een belastingvoordeel: drie jaar lang een korting van 2,5%, met een maximum van 1000 euro in totaal. Er is ook een voordeel op vlak van de erfbelasting. Bij overlijden, zal er maar 3% erfbelasting worden geheven op de investering. De overheid legt zelf legt 240 miljoen bij in het fonds.

Nog binnen het herstelplan, stimuleert de Vlaamse Regering 'win-win-aandelen', 'vriendenaandelen' gedoopt. Daarbij kunnen burgers tot maximaal 75.000 euro rechtstreeks investeren in een kmo (voorheen 50.000 euro), een burgerinitiatief of een coöperatieve, en daarvoor vijf jaar lang een belastingvoordeel krijgen, opnieuw van 2,5% per jaar. Als onderneming kan men zo maximaal 300.000 euro kapitaal verwerven. Er bestaat er al een gelijkaardige win-win-lening, die dan moet worden terugbetaald. Voor dat systeem zijn zowel de bedragen als de doelgroep uitgebreid in het kader van het herstelplan.

1.6. Internationaal kader voor het betrekken van burgers bij het beleid

Het formele proces voor publieke betrokkenheid bij de ontwikkeling van wet- en regelgeving, is een manier om te meten in hoeverre mensen betrokken kunnen raken bij overheidsbeslissingen over belangrijke zaken die hun leven beïnvloeden. België scoort hiervoor 2,0 (op een schaal tussen 0 en 4), op de OESO 'Better Life Index'.³⁴ Dat is lager dan het OESO-gemiddelde van 2,4. Er zijn geen aparte cijfers voor Vlaanderen maar in de tekst is te lezen dat Vlaanderen het niet slecht doet, dankzij zijn

³² <https://www.kuleuven.be/mecenaat/goede-doelen/overzicht-goede-doelen>

³³ <https://www.ewi-vlaanderen.be/nieuws/vlaams-herstelplan-vierluik-voor-het-herstel-van-onze-economie>

³⁴ <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/civic-engagement/>

adviesraden, en dat participatie steeds meer aandacht krijgt. Tot de beste presterende landen behoren onder meer de V.S., Canada en Australië maar ook Oost-Europese landen zoals Slovaakse, Estland en Polen. Landen met een goed uitgebouwd *e-government* systeem scoren hoog, wat niet noodzakelijk synoniem is met betrekken van burgers bij beleid. Kijken we naar de door VARIO geïdentificeerde top Europese benchmarklanden (VARIO, 2020), dan stellen we vast dat Nederland (2.6), Zwitserland (2.3) en Finland (2.2) hoger scoren, Denemarken en Zweden scoren net als België 2.0, terwijl Duitsland met 1.8 een iets lager cijfer krijgt.

Het actiever betrekken van burgers bij het beleid zit vervat in de Sustainable Development Goals (SDG's) van de V.N. en meer bepaald de 16e SDG over 'Vrede, justitie en sterke publieke instellingen'. Daaronder valt de ambitie om ontvankelijke, inclusieve, participatieve en representatieve besluitvorming op alle niveaus te garanderen (Doel 16.7). Al in het Brundtlandrapport, 'Our Common Future' (1987) waarin het concept duurzame ontwikkeling (*sustainable development*) werd geïntroduceerd, wordt participatie expliciet als noodzakelijke voorwaarde voor duurzaamheid vermeld.

Internationaal is een toenemend belang te zien van het betrekken van de burger via specifieke initiatieven. Wereldwijde voorbeelden daarvan zijn via het platform Participedia³⁵ te vinden. Bijlage 2 bevat een selectie van Europese initiatieven, met focus op wetenschap en innovatie. Een interessant voorbeeld is het Deense document 'Research 2025' (Danish Agency for Science and Higher Education, 2018), een catalogus van maatschappelijke noden voor onderzoek, kennis en innovatie, vanuit verschillende perspectieven, waaronder dat van de burger. De 'Open Innovation Strategy for Austria' (Federal Ministry of Science, Research and Economics & Federal Ministry of Transport, Innovation and Technology (bmvi), 2016) is een strategisch document, vergelijkbaar qua brede invalshoek met het VARIO-memorandum of de beleidsnota EWI. In Oostenrijk is er daarnaast ook de 'Research, Technology and Innovation Strategy 2020' (Gadner & Leo, 2010), waarin wel meer prioriteiten worden gegeven. Bij het opstellen van beide documenten is ook de burger betrokken. Naast de organisatie van specifieke initiatieven wordt openheid van bestuur internationaal ook meer structureel ingebouwd.³⁶

I.h.k.v. wetenschap en innovatie moet hier ook verwezen worden naar 'Responsible Research and Innovation'³⁷ (RRI, verantwoordelijk onderzoek en innovatie). Dat is een term geïntroduceerd bij de kaderprogramma's van de Europese Commissie. Het is het horizontale thema binnen Horizon 2020. RRI houdt in dat alle actoren, van individuele onderzoekers en innovatoren tot instellingen en overheden, via inclusieve, participatieve methoden worden betrokken bij alle stadia van wetenschaps- en innovatieprocessen en bij alle niveaus van wetenschaps- en innovatie*governance*, van agendabepaling tot en met evaluatie.

³⁵ <https://participedia.net/>

³⁶ bijv. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_en

³⁷ <https://www.rri-tools.eu/about-rri>

2. BURGERS BETREKKEN BIJ HET BELEID: WAAROM EN HOE?

In dit hoofdstuk wordt informatie, uit *deskresearch* en interviews met experts, over waarom burgers bij het beleid betrekken samengevat. Ook informatie voor beleidsmakers die concreet aan de slag willen gaan wordt hier beschreven, i.v.m. wie te betrekken, wanneer in het beleidsproces en wat met de uitkomst moet gebeuren. De focus ligt hier op de derde laag uit het model met scenario's uit de startnota, de laag waarbij de burger directe input levert voor het beleid. Er zijn echter ook bredere lessen te trekken die ook voor de andere lagen, communiceren en de data laag, relevant zijn.

2.1. **Waarom?**

Draagvlak voor het beleid en beleidskeuzes, grotere betrokkenheid en meer vertrouwen in de overheid

Het publiek maximaal betrekken bij besluitvorming geeft de beslissingen draagvlak of vermijdt minstens een onnodig gebrek aan draagvlak. Zeker bij 'onpopulaire' beslissingen, of beslissingen met minder aangename gevolgen is dat van belang. Burgers op een actievere manier bij het beleid betrekken dan via communicatie, zal enkel werken als het betrekken oprecht gebeurt en de intentie er is om ook effectief iets met de inbreng van de burger te doen. 'Draagvlak creëren' (voor een beslissing die in feite al genomen is) is op zich geen goede doelstelling. Bovendien kan het louter consulteren van (grotere) groepen, zonder dat hun inbreng op beslissingen weegt, een slechte indruk wekken. Het doel van een specifieke actie moet zinvol zijn, transparant zijn voor de deelnemers en vooraf vastliggen.

In de OESO 'Better Life Index' wordt erop gewezen dat een bredere en actievere betrokkenheid van het publiek bij het besluitvormingsproces belangrijk is om de overheid ter verantwoording te roepen en het vertrouwen in de overheidsinstellingen te behouden.³⁸ Het is te zien als een aanvulling op de representatieve/parlementaire democratie die steeds meer onder druk staat.

Participatie verhoogt de betrokkenheid van het brede publiek. Mensen houden van zaken waaraan ze hebben bijgedragen (zie bijv. EC, 2018). Door brede groepen te betrekken kan ook worden vermeden dat eigenbelang van *stakeholders* en andere belanghebbenden te veel doorweegt, een kritiek die er bijvoorbeeld is gekomen op de formulering van de missies in Nederland (zie Bijlage 2.5.3.). Voorwaarde is natuurlijk dat de selectie binnen die brede groep willekeurig is, zodat daarbinnen ook geen eenzijdige belangen doorwegen (EC, 2018).

Er wordt wel eens beweerd dat burgers betrekken bij beslissingsprocessen die processen vertraagt. Het belangrijkste tegenargument daarvoor is dat de tijd die het proces heeft gekost, wanneer het goed is gebeurd, voor tijds winst zorgt achteraf. De beslissingen zijn meer gedragen en er komen minder klachten. Goede participatie vraagt inderdaad tijd, al varieert dat sterk naar gelang de gekozen methodes. De traagheid kan ook liggen aan een slecht georganiseerd proces, eerder dan het proces op

³⁸ <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/civic-engagement/>

zich. Bovendien worden digitale tools steeds krachtiger, waardoor de verwerking steeds sneller kan. Het online participatieplatform van CitizenLab bijvoorbeeld, waarover de Vlaamse overheid een raamcontract geeft (zie hoger), kan dankzij AI open antwoorden automatisch clusteren. Niettegenstaande de tegenargumenten voor vertraging, is steeds een kosten-baten afweging te maken en bestaat het risico dat participatie ten koste gaat van een daadkrachtige overheid (zie witboek 'Open en wendbare overheid', zie hoger en in Bijlage 1). De ervaring heeft ook geleerd dat een te hoog streven naar consensus kan leiden tot moeilijke besluitvorming en het ambitieniveau van initiatieven kan beperken (EC, 2018).

Oplossen van reële problemen, transities realiseren

Door de burger actief te betrekken, kan de overheid veel beter de vinger leggen op welke problemen echt onder de bevolking leven. Brede groepen betrekken is ook bijzonder van belang voor het realiseren van maatschappelijke transities, via gedragen beslissingen en gedragen maatregelen. De invoering van Lage Emissiezones is in die zin een slecht voorbeeld omdat ze opgelegd zijn bovenaf, zonder bewustwordingsproces bij de burgers over de noodzaak ervan, bijvoorbeeld via *citizen science* (zie Bijlage 2.1.7.), en zonder de burgers bij de beslissing te betrekken.

Inspiratie voor het beleid – expert vs. niet expert

De inbreng van burgers kan complementair zijn aan die van experts (viWTA, 2008, p. 25) en inspiratie leveren voor het beleid. Experts zijn vaak gedreven door specifieke kennis, idealen of belangen en zijn over het algemeen ook gespecialiseerd in één welbepaald domein. Burgers hebben het voordeel dat zij met open en ruime blik kunnen kijken, (weliswaar) vanuit hun eigen leefervaring. Soms hebben ze ook expertise, als ervaringsdeskundigen bijvoorbeeld. Net omdat burgers doorgaans geen experts zijn moeten topics voor participatie goed gekozen worden, maar mits een goede opleiding/inlichting vooraf kunnen zij ook bij technische en/of specialistische zaken betrokken worden. Burgers zijn steeds beter geschoold, en van daaruit groeit ook hun wens om dichter bij het beleid betrokken te zijn.

Thema's die bij de burger het meest populair zijn, zijn niet noodzakelijk het meest urgent of belangrijk. Een populair thema bij de Vlaamse wetenschapsagenda van het FWO (zie Bijlage 2.1.3.) was bijvoorbeeld de *plastic soup* waar destijds veel om te doen was. Dezelfde oefening vandaag zou wellicht veel vragen over gezondheid en virussen opleveren.

Concreet in het geval van agendasetting van wetenschappelijk onderzoek heeft CIMULACT ('Citizen and Multi-Actor Consultation on Horizon 2020') (zie Bijlage 2.4.4.) onder meer aangetoond dat:

- het haalbaar is om wetenschap open te stellen en het wederzijds begrip en de samenwerking tussen beleidsmakers, onderzoekers en burgers te verbeteren;
- burgers in staat zijn een concrete en unieke bijdrage te leveren aan de onderzoeks- en innovatieagenda van de EU;

- aanbevelingen van burgers voor onderzoek en beleid visionair en innovatief zijn, én aansluiten op maatschappelijke behoeften en aandachtspunten.

Deze punten keren ook terug in een document van de OESO (OECD, 2017) over 'Open Research Agenda Setting', waarin naast CIMULACT nog vijf andere voorbeelden aan bod komen.

2.2. Wie?

Het antwoord op de vraag wie bij een participatieproces betrokken dient te worden, hangt sterk af van het doel. Hieronder vatten we een aantal punten samen die daarbij in rekening gebracht moeten worden.

Individuele burgers en/of intermediaire organisaties?

Of men al dan niet individuele burgers betreft, hangt af van de snelheid waarmee het beleid input wil, en de mankracht en het budget waarover men beschikt. Dat verklaart onder meer waarom in coronatijden terug meer een beroep wordt gedaan op het ('klassiekere') middenveld.³⁹ Daarnaast zijn sommige groepen burgers, in het bijzonder kwetsbare groepen, erg moeilijk één op één te bereiken, maar kan men wel betrekken via (middenveld)organisaties die hen vertegenwoordigen (bijv. armoede-organisaties).

Waar intermediaire organisaties inderdaad erg nuttig zijn wanneer direct contact met burgers te moeilijk, traag of duur is, moet aandacht zijn voor wélke organisaties worden betrokken. Meer precies moet het onderscheid gemaakt worden tussen het 'klassieke' middenveld, met mogelijk zijn eigen belangen en agenda, waarmee burgers zich soms moeilijker kunnen vereenzelvigen, en jongere burgerinitiatieven (zie hoger). Daarnaast mag men uiteraard niet vergeten worden dat er binnen het middenveld veel inhoudelijke expertise aanwezig is, zeker rond bepaalde onderwerpen. Waar middenveldorganisaties vandaag betrokken worden, is dat vaak eerder vanuit die rol dan als vertegenwoordigers van burgers.

Motivatie van deelnemers

De motivatie van de deelnemers is belangrijk voor het slagen van participatieprocessen. Waarom mensen participeren en coproduceren weet men uit ervaringen op het niveau van steden en gemeenten, waar de meeste participatie zich tot nu afspeelde.⁴⁰ Dat gaat van "een rationele economische benadering waarbij er eigenbelang mee gemoeid is tot altruïstische motieven waarbij de wens om ergens bij te horen en/of waarden zoals solidariteit, interactie, democratie... doorslaggevend zijn." Wanneer men

³⁹zie Stijn Oosterlinck in Apache: <https://www.apache.be/2020/04/25/het-klassieke-overlegmodel-tussen-overheid-en-middenveld-is-terug/>

⁴⁰ <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/participatie>

mensen wil stimuleren om te participeren dan moet op de diverse profielen en motieven afgestemd worden. Vooral twee factoren zouden meespelen in de beslissing te participeren:

- 1) Vinden burgers het haalbaar om te participeren? Hoeveel inspanning wordt er verwacht?
- 2) Is er een wezenlijke impact op hun leven? Maakt hun deelname een verschil?

De Grote Coronastudie (zie Bijlage 2.3.1.) is geen initiatief waarbij burgers directe beleidsinput levert, maar hoort in de data laag van het model met scenario's (zie startnota). Het illustreert echter wel de massale deelname van burgers wanneer het gaat om een laagdrempelig initiatief dat weinig tijd vraagt van de deelnemers, iedereen aanbelangt en waarvan de impact meteen zichtbaar wordt in de adviezen van virologen en maatregelen van de overheid. De deelname is na de eerste editie wel snel afgenomen met de tijd.

Open vs. selectie

Bij open initiatieven kan iedereen deelnemen die dat wenst. In het geval van selectie, duiden de organisatoren de deelnemers aan. Zij kunnen kiezen voor een representatieve groep (zie hieronder) of selecteren naar een bepaalde doelgroep. Binnen die groepen gebeurt het aanduiden van specifieke individuen vaak via loting. Ook mogelijk is om het proces open te houden en als er genoeg deelnemers zijn, binnen de antwoorden selecties te maken naar bepaalde groepen. Dat is hoe men in de Grote Coronastudie tewerk is gegaan (zie Bijlage 2.3.1.). Duidelijk bepalen van de doelgroep kan erg belangrijk zijn voor een succesvolle participatie. De consultatiecode (zie hoger) geeft daarvoor een aantal handvaten, met dien verstande dat het in de code gaat over *stakeholders*.

De gebruikte werkvormen (zie verder) en manieren waarop initiatieven worden gecommuniceerd en aangekondigd, zullen ook beïnvloeden welke delen van de bevolking worden bereikt. Bij open oproepen worden, afhankelijk van het kanaal, altijd bepaalde subgroepen bereikt. Dat is zeker het geval voor online bevestigingen. In de burgerraadpleging i.h.k.v. het Klimaat- Energiebeleidsplan, blijkt dat bijvoorbeeld duidelijk (zie Bijlage 2.3.6.). Een ongewenst beperkt bereik kan men tegengaan door verschillende communicatiekanalen te combineren, bijvoorbeeld door vragen zowel online als op activiteiten van de gezinsbond e.a. te stellen. Als men een specifieke doelgroep wenst te bereiken moeten de gebruikte methodes daaraan zijn aangepast.

Representatief of niet?

Over of er al dan niet een representatief aandeel van de bevolking bereikt moet worden wanneer men vanuit het beleid burgers wil betrekken, zijn er (schijnbaar) verschillende meningen tussen experts. Deels is het afhankelijk van de doelstellingen. Wil men vooral draagvlak creëren? Is het gedragen aspect van de beslissingen dus belangrijkste, dan moet de groep representatief zijn. Ligt de focus op het bepalen van het beleid, op keuzes maken, dan is representativiteit van ondergeschikt belang. Burgerpanels kunnen een meerwaarde hebben als representativiteit wordt beoogd, uiteraard moet daar dan bij de samenstelling ook specifiek een selectie naar worden gemaakt. Soms combineert men ook

representatieve (selectie) en niet-representatieve bevestigingen (open), zoals bijvoorbeeld in de Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) over de coronamaatregelen in Nederland (zie hieronder). In praktijk haken niet-geïnteresseerden vaak af, en is representativiteit niet mogelijk en ook niet nodig. Motivatie en representativiteit zijn tot op zekere hoogte verenigbaar, wanneer men voor variatie in samenstelling zorgt binnen de groep intrinsiek gemotiveerden.

Bij brede bevestigingen, zoals bijvoorbeeld in het geval van de wetenschapsbarometer (zie Bijlage 2.1.5.), kan twijfel rijzen of alle vragen wel juist/op zelfde manier geïnterpreteerd worden door alle deelnemers én of alle antwoorden door de verwerkers wel begrepen worden als bedoeld.

2.3. Wanneer?

Over het algemeen wordt geadviseerd om burgers al zo vroeg mogelijk in de beleidscyclus te betrekken, maar participatie kan in elke fase, (1) agenderen, (2) beleidsbepaling, (3) beleidsuitvoering, en (4) beleidsevaluatie (CitizenLab, 2020b). Burgers vroeg betrekken heeft een aantal voordelen. (1) Het geeft een beter beeld van hun behoeften en noden vooraleer de oplossing in kaart is gebracht. (2) Daarnaast worden potentiële problemen sneller gesignaleerd, wat de kans beperkt dat nieuwe problemen opduiken wanneer het beleid (bijna) klaar is. (3) Het biedt de mogelijkheid om beleid te cocreëren, en draagt zo bij aan het draagvlak voor nieuw beleid.

2.4. Concrete werkvormen

In zijn startnota stelt VARIO zoals gevraagd een aantal scenario's voor het betrekken van burgers bij het wetenschaps en innovatiebeleid voor. Daarin zit ook een groep van scenario's waarbij de burger directe input levert voor het beleid (de bovenste laag in het voorgestelde model). Naar gelang het scenario, moet dat nog meer of minder concreet ingevuld worden. VARIO gaat hier niet dieper in op die concrete invulling of stappenplannen. Dat is pas aan de orde wanneer de minister – na breder overleg over de startnota – eventuele keuzes of selecties maakt tussen de scenario's. Wel geven we hier een aantal handvaten mee voor het opzetten van concrete acties. In Bijlage 2 zijn bovendien voorbeelden te vinden van voorbije initiatieven met daarbij ook informatie over de gebruikte werkvormen, waar relevant en beschikbaar. De vierde pijler op een goede manier betrekken vraagt soms veel geld en middelen (OECD, 2017). Dit is schijnbaar tegenstrijdig met het witboek 'Open en wendbare overheid' (zie hoger en zie Bijlage 1), waarin staat dat het geen extra geld en middelen mag kosten.

Concrete methodes om als overheid de burger te betrekken zijn bijvoorbeeld hier te vinden:

- De 'Action catalogue'⁴¹: erg handig online beslissingsondersteunend instrument, bedoeld om beleidsmakers, maar ook onderzoekers en anderen die inclusief onderzoek willen doen, in staat

⁴¹ <http://actioncatalogue.eu/>

te stellen de methode te vinden die het meest geschikt is voor hun specifieke behoeften. De 'Action catalogue' is een resultaat van het Engage2020-project (zie Bijlage 2.4.2.), gefinancierd door de Europese Commissie (DG Onderzoek).

- Catalogus van CIMULACT (Dagorne & Gudowsky, 2018): overlapt deels met de 'Action catalogue', maar gaat wel specifiek over wetenschap en innovatie (bepalen onderzoeksagenda) (zie Bijlage 2.4.4. voor meer info over CIMULACT).
- Interne website Vlaamse Overheid over participatie⁴²: vat veel relevante info over burgers betrekken samen en biedt handvaten aan om concreet aan de slag te gaan (toolboxen). De site geeft ook een overzicht van bestaande raamcontracten, onder meer de raamovereenkomst voor het consultatieplatform, het digitaal inspraakplatform om burgers, bedrijven, organisaties of andere belanghebbenden te betrekken dat er is gekomen in het kader van het witboek 'Open en wendbare overheid' (zie hoger en Bijlage 1).
- Consultatiecode (Departement Bestuurszaken, 2012): stappenplan voor publieke raadpleging bij de voorbereiding van regelgeving. (zie hoger). De consultatiecode is gemaakt i.f.v. *stakeholderconsultaties* maar is ook breder bruikbaar.

Eén nieuwe methode wordt nog niet in de bronnen hierboven wordt vermeld, de Participatieve Waarde Evaluatie (PWE), ontwikkeld door de TU Delft in Nederland.⁴³ Hoe het werkt is duidelijk aan de hand van een voorbeeld m.b.t. het versoepelen van de coronamaatregelen in Nederland.⁴⁴ "De essentie van een PWE is dat burgers een advies kunnen geven over een keuzevraagstuk van de overheid. Burgers worden als het ware op de stoel van de bestuurder gezet. In een online omgeving zien zij welke keuze de bestuurder moet maken, ze krijgen een overzicht van de voor- en nadelen van de opties waartussen de bestuurder kan kiezen en de beperkingen die er zijn (in dit geval de maximale capaciteit van het zorgsysteem). Vervolgens wordt er aan hen gevraagd wat zij de bestuurder zouden adviseren. Ten slotte lichten burgers hun keuzes toe wat een scherp beeld oplevert van hun voorkeuren en overwegingen."

Verder is er het *e-participation canvas* van CitizenLab (2020a) een praktisch kader om burgerparticipatieprojecten te implementeren. Het is opgesteld voor gebruik op stedelijk niveau maar is ook op andere niveaus toepasbaar.

Zowel online/digitale tools en live interacties zijn belangrijk (OECD, 2017). Beide hebben voordelen en beperkingen. In de twee gevallen kan men ofwel een open oproep doen of deelnemers selecteren, of een combinatie daarvan. Bij *live events* zijn de resultaten direct na het event beschikbaar. Anderzijds hangt veel af van een goede moderator om iedereen aan bod te laten komen. Het is ook moeilijker om terug te koppelen naar deelnemers wat effectief is meegenomen. Voorheen typische *live events*, zoals workshops, kunnen tegenwoordig ook online worden georganiseerd. De online tools worden nog vaak als ondersteunend bij *live events* gezien. Doorgaans houden ze meer laagdrempelige maar langere processen in. Gewoonlijk moeten bevestigingen een aantal weken of maanden openstaan. De deelnemers

⁴² overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie (interne website van de Vlaamse Overheid)

⁴³ <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe>

⁴⁴ <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe/pwe-basics/case-studies/versoepeling-coronamaatregelen-nederland/>

zijn vaker mensen met een uitgesproken mening. Het totstandkomingsproces van de uiteindelijke documenten is wel beter te volgen voor de deelnemers.

2.5. Resultaten

De beleidsmakers moeten zich engageren om bij de uiteindelijke beslissingen rekening te houden met de uitkomsten van mogelijke initiatieven die ze organiseren om de burger te betrekken (EC, 2018). In elk geval is het belangrijk om goed naar deelnemers terug te koppelen en (persoonlijke) feedback te geven (zie CLEAR-model, Tabel 1). Het hoeft daarom niet te betekenen dat met hun inbreng concreet iets wordt gedaan of dat er een antwoord komt op hun vraag. Dit sluit aan bij wat in de consultatiecode (zie hoger) staat voor consultatie van *stakeholders*: “Consultatie vormt niet meer en niet minder dan een input voor de afwegingen die door politici moeten gebeuren.” Een slecht voorbeeld van hoe met de resultaten van consultaties is omgegaan, is bij de keuze van de transitieprioriteiten binnen VISIE 2050 (zie Bijlage 2.1.12). Het is niet transparant hoe die keuzes uiteindelijk tot stand gekomen zijn. Doelstellingen en methodes van de participatie moeten goed en duidelijk gecommuniceerd worden. Transparantie van het proces en wat met de resultaten zal gebeuren is erg belangrijk (OECD, 2017).

Vooraleer een initiatief te lanceren, moet men ook bepalen wanneer het traject als geslaagd wordt beschouwd. Gaat het om de representativiteit van de bereikte burgers? Over inhoudelijke kwaliteit? Zie ook de *metrics*, één van de in te vullen vakken in *e-participation canvas* van CitizenLab (2020a).

Tabel 1: Verklaring van waar het acroniem CLEAR voor staat. CLEAR is een instrument ontwikkeld in opdracht van de raad van Europa en beschikbaar sinds 2008.⁴⁵ Het is gemaakt voor participatie op lokaal niveau, maar kan ook toegepast worden op andere niveaus.

<i>Can do</i>	Vermogen van inwoners om deel te nemen, zoals debatvaardigheden, kennis van beleidsprocessen et cetera
<i>Like to</i>	Aanwezigheid gemeenschapsgevoel en sociaal kapitaal
<i>Enabled to</i>	Aanwezigheid van maatschappelijk middenveld en intermediaire organisaties
<i>Asked to</i>	Mogelijkheden bieden aan inwoners deel te nemen; Actief inwoners vragen of uit nodigen mee te doen
<i>Responded to</i>	Opvolging geven aan de uitkomsten van burgerparticipatie

⁴⁵ <https://rm.coe.int/c-l-e-a-r-a-citizen-participation-tool/168074701b>

3. BIBLIOGRAFIE

AWTI (2020). Versterk de rol van wetenschap, technologie en innovatie in maatschappelijke transitie. Den Haag: Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie.

<https://www.awti.nl/documenten/adviezen/2020/02/07/awti-advies-versterk-de-rol-van-wetenschap-technologie-en-innovatie-in-maatschappelijke-transities>

Carayannis, E.G. & Campbell, D.F.J. (2009). 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. *Int. J. Technology Management* 46(3/4), 201–234.

CitizenLab (2020a). Het e-participatiecanvas. Brussel: CitizenLab. <https://www.citizenlab.co/ebooks-nl/het-e-participatiecanvas>

CitizenLab (2020b). Veelgestelde vragen over digitale participatie. Met tips van recente case-studies en participatiemedewerkers. Brussel: CitizenLab. <https://www.citizenlab.co/ebooks-nl/veelgestelde-vragen-rond-online-burgerparticipatie>

Curley, M. & Salmelin, B. (2013). Open Innovation 2.0: a New Paradigm. White Paper, <https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/24-oispgopeninnovation20anewparadigm-whitepaper.pdf>

Curley, M. & Salmelin, B. (2018). Open Innovation 2.0. Cham: Springer.

Dagorne, E. & Gudowsky, N. (2018). Deliverable 5.1. Inspiration Catalogue for consulting different groups. Citizen and Multi-Actor Consultation on Horizon 2020. http://www.cimulact.eu/wp-content/uploads/2018/04/D5.1_Inspiration-Catalogue-for-consulting-different-groups-compressed.pdf

Danish Agency for Science and Higher Education (2018). Research2025 – promising future research areas. Copenhagen: Danish Agency for Science and Higher Education. https://ufm.dk/en/publications/2018/filer/forsk25_katalog_eng_enkelt.pdf

Departement Bestuurszaken (2012). Consultatiecode. Stappenplan voor publieke raadpleging bij de voorbereiding van regelgeving. Brussel: Vlaamse Overheid. https://overheid.vlaanderen.be/sites/default/files/media/Consultatiecode_LR.pdf?timestamp=1517955906

Departement EWI (2019). Speurgids Ondernemen & Innoveren 2019. Het Vlaamse overheidsbudget voor Economie, Wetenschap & Innovatie. Brussel: Vlaamse Overheid. <https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/speurgids2019.pdf>

//

Departement EWI (2020). Speurgids Ondernemen & Innoveren 2020. Het Vlaamse overheidsbudget voor Economie, Wetenschap & Innovatie. Brussel: Vlaamse Overheid. <https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/speurgids2020.pdf>

Departement Kanselarij en Bestuur (2016). Groenboek Bestuur. 6 principes en 30 voorstellen voor een vernieuwende overheid. Brussel: Vlaamse Overheid. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/groenboek-bestuur-6-principes-en-30-voorstellen-voor-een-vernieuwende-overheid>

Departement Kanselarij en Bestuur (2017a). Consultatieverslag Groenboek bestuur. Brussel: Vlaamse Overheid.

Departement Kanselarij en Bestuur (2017b). Witboek open en wendbare overheid. Brussel: Vlaamse Overheid. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/witboek-open-en-wendbare-overheid>

Departement Kanselarij en Bestuur (2017c). Witboek open en wendbare overheid. Implementatieplan. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/witboek-open-en-wendbare-overheid-implementatieplan>

De Rynck, F. & Steyaert, S. (2019). De participatieve omslag. Onze democratie in transitie. Leuven: Acco.

EC (2010). Science and Technology. Special Eurobarometer 340. Brussel: Europese Unie. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_340_en.pdf

EC (2014). Public Perceptions of Science, Research and Innovation. Special Eurobarometer 419. Brussel: Europese Unie. https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_419_en.pdf

EC (2016). Open Innovation. Open Science. Open to the World – a vision for Europe. Brussel: Europese Unie. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe>

EC (2018). Mission-oriented research and innovation policy. A RISE perspective. Brussel: Europese Unie. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/mission_oriented_r_and_i_policy_a_rise_perspective.pdf

Etzkowitz, H. & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from national systems and ‘mode 2’ to a triple helix of university-industry-government relations. *Research Policy* 29, 109–123.

Elliott, J., Heesterbeek, S., Lukensmeyer, C.L. & Slocum, N. (2006). Participatieve methoden. Een gids voor gebruikers. Brussel: Koning Boudewijnstichting & viWTA. http://ist.vito.be/nl/publicaties/boekengidsenbrochures/Participatieve_methoden.html.

Federal Ministry of Science, Research and Economics & Federal Ministry of Transport, Innovation and Technology (bmvit) (2016). Open Innovation Strategy for Austria. Goals, measures and methods. https://openinnovation.gv.at/wp-content/uploads/2015/08/OI_Barrierefrei_Englisch.pdf

////////////////////////////////////

Gadner, J. & Leo, H. (2010). Innovation policy counseling 2.0: how open and community-based innovation processes promote political decision making. *Bridges* 28. https://www.rat-fte.at/files/rat-fte-pdf/publikationen/2010/1012_Innovation%20Policy%20Counseling_bridges%20vol.%2028.pdf

Hennen, L. & Nierling, L (2014). Deliverable 4.1 Policy options for engagement in science and innovation within the frame of Horizon2020. Engage2020. <http://engage2020.eu/media/D4.1-policy-options.pdf>

Hebáková, L., Ratinger, T., Jansa, L. & Vančurová, I. (2018). Deliverable 5.3 – Report on the impact of the project. Citizen and Multi-Actor Consultation on Horizon 2020. <http://www.cimulact.eu/wp-content/uploads/2018/06/CIMULACT-D5.3.pdf>

Huts, K. & Verhoeven, H. (2020). Wetenschapsbarometer 2019. Onderzoeksrapport. Studie in opdracht van het Departement EWI, Vlaamse Overheid. https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/eindrapportage_wetenschapsbarometer_2019.pdf

Innovage (2016). 3 jaar InnoVage. Samen innoveren in de zorg. http://innovage.be/sites/default/files/INN_Brochure_A4_LR.pdf

Kenniscoalitie (2016a). Portfolio voor onderzoek en innovatie: samenwerking, creativiteit, vernieuwing. Kenniscoalitie. https://issuu.com/nationalewetenschapsagenda/docs/nwa_deel_ii_digital_pdf

Kenniscoalitie (2016b). Investeringsagenda voor onderzoek en innovatie. Kenniscoalitie. https://issuu.com/nationalewetenschapsagenda/docs/4316_nwa_investeringsagenda_def_onl

Maas, T., van den Broek, J. & Deuten, J. (2017). Living labs in Nederland - Van open testfaciliteit tot levend lab. Den Haag: Rathenau Instituut. <https://www.rathenau.nl/sites/default/files/Living%20labs%20in%20Nederland.pdf>

M.A.S. & Indiville (2019). Publieksbevraging i.v.m. het ontwerp van geïntegreerd Nationaal Energie- en Klimaatplan. <https://www.nationaalenergieklimaatplan.be/admin/storage/nekp/resultaten-nekp.pdf>

Mazzucato, M. (2013). The Entrepreneurial State: debunking public vs. private sector myths. London/New York/Melbourne/Delhi: Anthem.

OECD (2017). Open research agenda setting. OECD Science, Technology and Innovation Policy Papers No. 50. Parijs: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/74edb6a8-en>

Plovie, E. (2018). Burgers in beweging. Moving Minds, UCLL. https://www.ucll.be/sites/default/files/documents/expertisecellen/burgers_in_beweging_5_november_2018.pdf

Slocum, N. (2003). Participatory methods toolkit. A practitioner 's manual. Brussel: Koning Boudewijnstichting & viWTA.

Vanhaverbeke, H. (2017). *De Wondere Wereld van de Makerspaces*. *META* 6, 10-15.
https://www.cultuurconnect.be/sites/default/files/kanoohimport/META_201706_Artikel%20Makerspaces.pdf

Vannieuwenhuyze, J., Lievens, B. & Ballon, P. (2019). *imec.smartcitymeter 2019. Eindrapport, imec City of Things*. https://www.imeccityofthings.be/drupal/sites/default/files/inline-files/SCM2019_Rapport_Finaal_NL_1.pdf

VARIO (2019). *Conceptueel kader voor het opstellen van kpi's in functie van beleidsdoelen*. Advies 7.
<https://www.vario.be/nl/publicaties/advies-7-conceptueel-kader-voor-het-opstellen-van-kpis-ifv-beleidsdoelen>

VARIO (2020). *Innovatieve benchmarklanden en -regio's voor Vlaanderen*. Advies 10.
<https://www.vario.be/nl/publicaties/advies-10-innovatieve-benchmarklanden-regio%E2%80%99s-voor-vlaanderen>

Verhoogen, L. & Verhoeven, H. (2020). *Wetenschapsbarometer 2020 Onderzoeksrapport*. Studie in opdracht van het Departement EWI, Vlaamse Overheid.
https://www.wetenschapsbarometer.be/files/iVOX_Eindrapportage_Wetenschapsbarometer_EWI_2020.pdf

viWTA (2008). *Energie nu en morgen? viWTA Dossier Special*. Brussel: viWTA, Vlaams Parlement.
http://ist.vito.be/nl/pdf/dossiers/dossier19_energie.pdf

Vlaamse Regering (2016). *Visie 2050. Een langetermijnstrategie voor Vlaanderen*. Brussel: Vlaamse Regering 2014-2019. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/visie-2050-ee-langetermijnstrategie-voor-vlaanderen>.

VRWB (2007). *Communicatie over wetenschap, technologie en innovatie in de media*. Aanbeveling 31.
<https://www.vario.be/sites/default/files/documents/aanbeveling31.pdf>

VRWI (2015). *Visie 2050. Een langetermijnstrategie voor Vlaanderen*. Advies 13.
<https://www.vario.be/sites/default/files/documents/advies213.pdf>

Wolf, E., Rys, S. & Van Dooren, W. (2018). *Naar een Vlaamse burgerbegroting? Lessen uit de binnenlandse en buitenlandse praktijk*. Studie in opdracht van het Departement Financiën en Begroting, Vlaamse Overheid. <https://www.woutervandooren.eu/files/rapport%20burgerbegroting.pdf>

4. GERAADPLEEGDE COLLEGA'S EN EXPERTEN

Jan Adriaenssens (Imec City of Things)
Inge Arents (Flanders' Food)
Pieter Ballon (imec-smit, VUB)
Ils De Bal (Departement EWI)
Dennis Braeckmans (VLAIO)
Filip De Rynck (Universiteit Gent)
Jan Desmyter (WTCB-CSTC-BBRI)
Ludovit Garzik (Austrian Council for Research and Technology Development)
Xavier Hulhoven (Innoviris)
Tinne Jacobs (FWO)
Karin Kjær Madsen (Danish Agency for Science, Technology and Innovation)
Wannes Libbrecht (Catalisti)
Frederik Loeckx (Flux50)
Kris Maison (Departement EWI)
Ilse Mariën (imec-smit, VUB)
Liliane Moeremans (Departement EWI)
Isabelle Monnaie (Catalisti)
Aline Muylaert (Citizen Lab)
Annie Renders (VLAIO)
Luc Soete (Universiteit Maastricht, Nederland)
Frans Snijkers (Cleantech Flanders)
Peter Spyns (Departement EWI)
Stef Steyaert (Levuur)
Merijn Van Den Eede (Departement Kanselarij en Bestuur)
Frederik Vanlaere (Departement Kanselarij en Bestuur)
Isabelle Verbaeys (FWO)
Hans Willems (FWO)
Annelieke van der Giessen (AWTI, Nederland)

BIJLAGES

1. WITBOEK 'OPEN EN WENDBARE OVERHEID'

1.1. Totstandkoming

Tussen 28 oktober en 31 december 2016 zijn ideeën in de vorm van een groenboek bestuur (Departement Kanselarij en Bestuur, 2016) aan de hele bevolking voorgelegd. Daarop kon men reageren via een online bevraging of door het sturen van een e-mail met opmerkingen. 638 individuele burgers, niet representatief voor de gehele bevolking, en 20 (middenveld)organisaties en overheden namen deel aan deze consultatie, die vooraf breed was aangekondigd. Alle input werd verwerkt en gebundeld in een consultatieverslag waar de Vlaamse Regering op 24 februari 2017 kennis van nam. Alle deelnemers kregen het consultatieverslag (Departement Kanselarij en Bestuur, 2017a) met de verwerkte input en de volgende stappen. Vervolgens, tijdens de maanden maart, april, mei en juni van 2017 is het witboek 'Open en wendbare overheid' (Departement Kanselarij en Bestuur, 2017b) uitgewerkt. Uit het consultatieverslag haalde het Voorzitterscollege van de Vlaamse overheid vijf speerpunten voor het witboek:

- 1) dienstverlening draait om mensen;
- 2) meerwaarde creëren door participatie;
- 3) regelgeving als hefboom voor groei en innovatie;
- 4) onderbouwd beleid als verantwoording en kennisopbouw;
- 5) oplossingsgericht samenwerken als een netwerkorganisatie.

De beleidsintenties die in het witboek zijn opgenomen werden geselecteerd volgens een aantal criteria:

- in lijn met de visienota 2050;
- in lijn met maatschappelijke en bestuurlijke evoluties;
- politiek, ambtelijk en maatschappelijk draagvlak;
- budgettaire en personele neutraliteit.

1.2. Wat zegt het witboek over participatie?

Participatie is één van de vijf speerpunten van het witboek. Het boek bevat dan ook plannen en intenties in verband daarmee, zowel concrete als minder concrete, en op korte en op langere termijn.

“De overheid moet luisteren naar wat er leeft in de maatschappij en haar volledige beleidsvoering zo interactief mogelijk opbouwen. Een interactieve aanpak wordt dus de norm. Zo komen we niet alleen tot een beter afgewogen beleidsvoering, maar creëren we ook meer draagvlak en verkrijgt de overheid meer legitimiteit in haar handelen. Iedere belanghebbende, van burger tot organisatie, moet de kans

krijgen om zijn of haar stem te laten horen en mee na te denken over beleidsthema's. Die interactieve aanpak kan in principe voor alle beleidsthema's, in alle fases van het beleid (agendasetting, beleidsformulering, besluitvorming, uitvoering en evaluatie) en voor alle actoren in de maatschappij, zowel individuele burgers als georganiseerde actoren."

De interactieve aanpak wordt omschreven als de nieuwe norm, maar anderzijds legt het witboek ook nadruk op het feit dat participatie een maatschappelijke meerwaarde moet opleveren. "Er moet echter altijd transparant worden afgewogen wanneer participatie een echte meerwaarde oplevert en of de participatie proportioneel is. Participatie moet immers de legitimiteit en kwaliteit van het overheidsoptreden versterken en mag de daadkracht van de overheid niet in de weg staan. Van interactiviteit als norm wordt het dan: "De beleidsvoering is interactief in alle fases van het beleidsproces als dat een maatschappelijke meerwaarde genereert."

Het witboek bevat het voornemen om te waarborgen dat participatie structureel wordt ingebouwd in processen van beleidsontwikkeling en -uitvoering.

"Tijdig consulteren wordt de norm. We erkennen dat overleg, consultatie en advies tijdig moeten plaatsvinden om de nuttige inbreng ervan in de beleidskeuzes te verzekeren:

- We harmoniseren en actualiseren de bestaande **omzendbrieven** over de regelgevings- en beleidsprocessen en we herwerken ze tot één geheel.
- We geven bij de beleidsnota's en beleidsbrieven reeds een **eerste indicatie** van de beleidsdossiers waarvoor participatiemomenten georganiseerd zullen worden.
- **Vakministers krijgen meer ruimte** om over beleidsdossiers zelf participatiemomenten te organiseren voor de Vlaamse Regering een formeel akkoord over de inhoud ervan heeft gegeven.
- We engageren ons om voor grote beleidsdossiers te blijven werken met **groen- en witboeken of met conceptnota's** voor decreten of uitvoeringsbesluiten worden uitgewerkt. We verbeteren de inhoud van die conceptnota's met een duidelijke probleemstelling, doelstelling en de aanpak met inbegrip van de participatiewijzen.
- Alle formele consultatiemomenten verlopen transparant en worden ontsloten via een **consultatieportaal**. Via dat consultatieportaal worden onder meer de volgende geplande en lopende consultaties ontsloten:
 - o consultaties op initiatief van een **individuele minister** van de Vlaamse Regering;
 - o consultaties over **groen- en witboeken en conceptnota's** die goedgekeurd zijn door de Vlaamse Regering;
 - o consultaties via 'notice and comment' over belangrijke voorontwerpen van **decreet en uitvoeringsbesluiten** van de Vlaamse Regering;
 - o consultaties op initiatief van (strategische) **adviesraden**;
 - o consultaties van **andere overheden die impact hebben op Vlaamse bevoegdheden** (bijvoorbeeld publieke raadplegingen door de Europese Commissie).
- We willen tot slot na **elke formele consultatie** transparant zijn over wie wat heeft ingebracht en wat ermee gedaan is.

- We laten toe dat **elke burger voorstellen formuleert** voor nieuw beleid of voor de verbetering van bestaand beleid, dienstverlening of regelgeving. We geven binnen een redelijke termijn gepaste feedback aan de indiener, op voorwaarde dat de voorstellen niet kennelijk onredelijk zijn.

Er is een brede consensus dat er op het vlak van consultatie- en participatiemethoden evolutie nodig is in de richting van **open, meer inclusieve consultaties en meer interactieve, deliberatieve vormen van besluitvorming**. Uitbreiding van het palet aan methoden en momenten moet er ook toe bijdragen dat er breder dan vandaag wordt geconsulteerd, zodat alle belangen aan bod kunnen komen. We zullen daarom initiatieven nemen om het **gebruik van dergelijke methoden in de beleidsvoering te intensiveren en te professionaliseren** binnen de Vlaamse overheid.”

Participatie is maatwerk. Of en hoe de participatie wordt georganiseerd, wordt bepaald op basis van de noden en de context van het betreffende beleidsthema. “De wijze van interactie wordt bij de aanvang bepaald op basis van de eigenheid van het dossier door middel van een transparante **procesplanning**.”

“De overheid creëert de randvoorwaarden die een goede participatie mogelijk maken en de inbreng van belanghebbenden naar waarde schatten. De belanghebbenden zorgen ervoor dat hun inbreng waarde heeft, door de kwaliteit en (bij organisaties met een representatieve rol) de gedragenheid ervan.”

“Participatie is inclusief. Drempels voor rechtstreekse participatie worden opgespoord en weggewerkt. Verschillende perspectieven en belangen worden vertegenwoordigd, door ook in te zetten op het betrekken van groepen die traditioneel ondervertegenwoordigd zijn in participatieve beleidsprocessen.”
“We zullen de brede en open participatietrajecten voldoende begeleiden zodat de deelnemers correct geïnformeerd zijn en ze volwaardig kunnen instappen in het interactieve beleidsvoeringsproces.”

Daarnaast worden organisaties die het perspectief vertolken van groepen die traditioneel ondervertegenwoordigd zijn in participatieve beleidsprocessen actief betrokken.

“We evolueren naar een hybride systeem waarin verschillende vormen van interactief beleid en inspraakarrangementen samen een rol kunnen spelen, zowel de rechtstreekse publieksparticipatie door individuele burgers, het gestructureerde overleg met het middenveld en advisering door (strategische) adviesraden, als de inbreng van nieuwe verenigingen en burgerbewegingen. Transparantie is daarbij een constante: zowel over de aanpak, de conclusies als het beleid dat eruit voortvloeit.”

“Het **georganiseerde middenveld** blijft een belangrijke rol spelen, zowel bij belangenverdediging als bij het zoeken naar verbinding tussen de veelheid van signalen die vanuit de maatschappij naar boven komt. **Adviesraden** zorgen voor een structurele en gestructureerde betrokkenheid van representatieve middenveldorganisaties.”

“Bij de **politieke besluitvorming over complexe maatschappelijke uitdagingen** doet de overheid waar nodig en wenselijk een beroep op ambtelijke bemiddelaars met het oog op een zo groot mogelijk maatschappelijk en politiek compromis. Waar nodig en wenselijk kan de overheid ook een beroep doen op externe bemiddelaars zoals het voorbeeld van de intendant in het Oosterweeldossier. De interne en externe

bemiddelaars krijgen de nodige vrijheid, tijd, ambtelijke ondersteuning en financiële middelen om tot een gedragen besluitvorming te komen.”

“Waar mogelijk en wenselijk willen we nog een stap verder gaan en bij de uitwerking van beleidsmaatregelen inzetten op **vernieuwende samenwerkingsvormen zoals cocreatie en coproductie**. Dat kan ook een verschuiving inhouden van de manier waarop de overheid in de maatschappij staat, namelijk als een **netwerkspeler die ook een faciliterende en inspirerende rol** tussen maatschappelijke actoren opneemt om tot oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken te komen.”

“We zullen **goede praktijken** op het vlak van **interactieve beleidsvoering inventariseren en promoten**. We leren daarbij ook van succesvolle **lokale en buitenlandse initiatieven**.

“Dat moet bijdragen tot een cultuurverandering en capaciteitsopbouw bij de Vlaamse overheid in de richting van een ‘open overheid’ en interactieve beleidsvoering. We zullen nagaan welke andere initiatieven nodig zijn om de capaciteitsopbouw bij zowel de overheid als belanghebbenden te ondersteunen. Zo kunnen we, waar mogelijk en wenselijk, **burgerinitiatieven** die van onderuit ontstaan, mee faciliteren.”

Het witboek stelt onder meer ook dat de overheid initiatieven die van onderuit, bij de burgers, ontstaan optimaal moet benutten, zonder te vervallen in *ad hoc* beleid.

“We onderzoeken of en binnen welk kader de lokale initiatieven m.b.t. burgerbegrotingen ook op Vlaams niveau kunnen uitgevoerd worden.”

1.3. Implementatieplan witboek en uitvoeringsrapport

Bij het witboek hoort een implementatieplan (Departement Kanselarij en Bestuur, 2017c) voor de regeerperiode tot 2019. De tekst van het witboek werd daarvoor opgedeeld in verschillende projecten, met elk hun verwachte output, in principe op te leveren uiterlijk op 30 juni 2019. In februari 2019 werd een uitvoeringsrapport⁴⁶ gepubliceerd met daarin een overzicht van de realisaties per project op 31 december 2018. Voor het betrekken van burgers bij het beleid zijn projecten 10 tot 15, met een aantal concrete engagementen, relevant.

Project 10

- Het in kaart brengen van en lessen trekken uit succesvolle lokale en buitenlandse voorbeelden van vernieuwende samenwerkingsvormen zoals cocreatie, overheidsparticipatie en burgerinitiatief.
- Het uittekenen van een kader voor vernieuwende samenwerkingsvormen.

⁴⁶ <https://overheid.vlaanderen.be/sites/default/files/VR%202019%202022%20MED.0082-2%20Uitvoeringsrapport%20Witboek%20Open%20en%20wendbare%20overheid%20-%20bijlage.pdf?timestamp=1573816503>

- Het initiëren van experimenten rond cocreatie en overheidsparticipatie in een labosetting. In het kader van dit projecten werden twee websites gelanceerd rond participatie: (1) één op Vlaanderen.be⁴⁷ met als doelpubliek het brede maatschappelijke veld, (2) één op Vlaanderen intern⁴⁸, met als voornaamste doelpubliek Vlaamse en lokale ambtenaren.

Project 11

- Onderzoek naar de mogelijkheid tot het invoeren van een burgerbegroting op Vlaams niveau (project 11).

Binnen dit project werd in de eerste helft van 2018 een onderzoeksopdracht gefinaliseerd (Wolf et al., 2018). Het rapport werd op 2 juli 2018 overgemaakt aan de leden van de Commissie Algemeen Beleid, Financiën en Begroting van het Vlaams Parlement. Op basis van lokale ervaringen in binnen- en buitenland concludeert de studie dat een burgerbegroting op Vlaams niveau een experiment zou zijn dat de moeite waard is om te proberen. De voorbeelden zijn hoofdzakelijk van het lokaal niveau. Alleen Portugal en Frankrijk experimenteren met en discussiëren over een nationale burgerbegroting. Het rapport werd toegelicht en besproken in die bevoegde commissie op 2 oktober 2018.⁴⁹ Minister Peeters antwoordde in januari 2019 in dezelfde commissie op een vraag om uitleg m.b.t. de Vlaamse burgerbegroting, die onder meer peilt naar de stappen die de minister overweegt te zetten om ze te realiseren.⁵⁰

Project 12

- Het aangeven in de beleidsdocumenten, beleidsnota's en beleidsbrieven van de beleidsdossiers waarvoor participatiemomenten georganiseerd zullen worden.
- Onderzoek naar de rol van interactief beleid bij de werking van strategische en andere adviesraden.

Project 13

- Inzetten op open consultaties en het ontsluiten van alle afgelopen consultaties via een speciaal daarvoor ontworpen portaal.

De bedoeling was om consultaties over visienota's, conceptnota's, groen- en witboeken en over belangrijke voorontwerpen van decreet en ontwerpen van uitvoeringsbesluiten, maar ook over initiatieven van andere overheden met impact op Vlaamse bevoegdheden (bijv. EU) hier aan te kondigen en te ontsluiten. In 2018 waren verschillende opties voor het consultatieportaal (over consultaties) en het consultatieplatform (de consultaties zelf) in beeld. Het consultatieportaal zal worden ingeschoven in de bredere site rond participatie⁵¹. Voor het consultatieplatform werd in 2020 een raamcontract toegekend aan CitizenLab.⁵² Dat levert een online tool die alle bestuursniveaus kunnen gebruiken om burgerparticipatie te organiseren.

⁴⁷ <https://www.vlaanderen.be/participatie-bouw-mee-aan-de-samenleving>

⁴⁸ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/participatiebeleid>

⁴⁹ <https://www.vlaamsparlement.be/parlementaire-documenten/gedachtewisselingen-hoorzittingen/1277706>

⁵⁰ <https://www.vlaamsparlement.be/commissies/commissievergaderingen/1294459/verslag/1295178>

⁵¹ <https://www.vlaanderen.be/participatie>

⁵² <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/raamcontracten-relevant-voor-participatie>

Project 14

- Burgers kunnen zelf voorstellen formuleren voor nieuw of verbeterd beleid of betere dienstverlening.

Er wordt onderzocht of het consultatieplatform uitgebreid kan worden met een module 'burgervoorstellen' en eventueel ook 'klachten'.

Project 15

- Professionalisering, kennisopbouw van (nieuwe vormen van) interactieve beleidsvoering binnen en buiten Vlaamse overheid. Gezamenlijke leernetwerken en vormingen opzetten.
- Burgerinitiatieven die van onderuit ontstaan, mee faciliteren.
- Zo veel mogelijk wegwerken van participatiedrempels.

2. OVERZICHT VAN BESTAANDE INITIATIEVEN OM BURGERS TE BETREKKEN BIJ HET BELEID

In deze bijlage is informatie samengevat over lopende en voorbije initiatieven, in hoofdzaak gelinkt met wetenschap(s)-en innovatie(beleid), waarbij burgers worden betrokken. Het overzicht is toegespitst op Vlaanderen, maar bevat ook voorbeelden uit de rest van België en uit Europa.

Binnen de initiatieven is variatie naargelang het niveau waarop ze zich situeren: regeringsbreed, specifieke beleidsdomeinen of individuele actoren. Ze verschillen ook in de mate van betrokkenheid van de burger (zie de participatieladder, 1.3.2. in het achtergrondrapport). Indien deel van een beleidsbeslissingsproces, varieert daarnaast de fase of fases waarin de burger is betrokken. Verder kan een initiatief open zijn en/of worden deelnemers geselecteerd door de organisatoren, en kunnen deelnemers al dan niet representatief zijn voor de hele bevolking.

2.1. Vlaanderen, wetenschap en innovatie

2.1.1. (Wetenschaps)communicatie en Beleidsplan Wetenschapscommunicatie

Sinds het wetenschaps- en innovatiebeleid een Vlaamse bevoegdheid werd, na de staatshervorming van 1993, heeft de Vlaamse overheid in toenemende mate aandacht en middelen besteed aan de popularisering van wetenschap en (technologische) innovatie en een coherent wetenschapscommunicatiebeleid uitgebouwd. In 2007 maakte de Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid (VRWB, een voorganger van VARIO) er een advies over (VRWB, 2007). Momenteel loopt het Beleidsplan Wetenschapscommunicatie 2015-2020⁵³. Daarin wordt wetenschapscommunicatie als volgt gedefinieerd: “op een objectieve, genuanceerde manier over wetenschap informeren en dialogeren, met als doel interesse opwekken, kennis vergroten, opinie vormen, attitude en/of gedrag veranderen van specifieke doelgroepen.”

De drie beleidsdoelstellingen van het Beleidsplan Wetenschapscommunicatie 2015-2020 zijn gelinkt aan het STEM-actieplan⁵⁴:

- 1) Stimuleren van de instroom van jongeren in STEM- studierichtingen en doorstroming naar STEM-functies in de werkomgeving.
- 2) Het versterken van het maatschappelijk draagvlak voor wetenschap en innovatie in het bijzonder voor STEM-disciplines.
- 3) Het versterken van de (internationale) uitstraling van de kwaliteit van het onderzoek en de onderzoekers in Vlaanderen.

⁵³ https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/bestanden/beleidsplan_wetenschapscommunicatie_2015-2020.pdf

⁵⁴ <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/wat-is-het-stem-actieplan>

Om die doelstellingen te realiseren werkt de overheid met een reeks structurele partners, worden initiatieven voor specifieke doelgroepen ondersteund, worden strategische onderzoekscentra en kennisinstellingen ingeschakeld en wordt ook een wetenschapsinformatienetwerk uitgebouwd. Het belang dat wordt gehecht aan wetenschapscommunicatie, weerspiegelt zich bijvoorbeeld ook in het feit dat daarvoor een budget wordt voorzien binnen nieuwe initiatieven zoals het actieplan Artificiële Intelligentie⁵⁵ (zie Box 1 in de startnota).

Er bestaan in Vlaanderen veel initiatieven rond (wetenschaps)communicatie, al dan niet (direct) kaderend in het Beleidsplan Wetenschapscommunicatie. We sommen er hier een aantal op:

Prijzen:

- driejaarlijkse Prijs van de Vlaamse Minister voor Wetenschapsbeleid⁵⁶;
- jaarprijzen wetenschapscommunicatie (KVAB en Jonge Academie)⁵⁷.

TV-programma's:

- Team Scheire⁵⁸ (VRT);
- Universiteit van Vlaanderen (Vlaamse universiteiten met steun van VRT en Knack)⁵⁹.

Evenementen:

- wetenschapsfestival Sound of Science⁶⁰, jaarlijks sinds 2018;
- technologie- en innovatiefestival Supernova⁶¹ (Antwerpen), eerste maal in 2018; tweede editie van 2020 is niet doorgegaan;
- innovatiefestival And&⁶² (Leuven), eerste maal in 2018; tweede editie van 2020 is niet doorgegaan.

Doecentrum:

- Technopolis⁶³;
- Hidrodoe⁶⁴;
- Vlaamse volkssterrenwachten⁶⁵.

⁵⁵ Voor de periode 2019-2023: 500 000 euro steun aan bestaande actoren, 415000 euro voor *outreach*-initiatieven zoals brede website, communicatie-initiatieven, prijzen, vergoeding coördinatie enz. Ter vergelijking: het budget wetenschapscommunicatie (STEM, *Citizen science*, ...): bedroeg 10Mj euro in 2019.

⁵⁶ <https://www.kvab.be/nl/prijzen/prijs-van-de-vlaamse-minister-voor-wetenschapsbeleid>

⁵⁷ <https://www.kvab.be/nl/prijzen/jaarprijzen-wetenschapscommunicatie>

⁵⁸ https://www.vrt.be/vrtnu/a-z/team-scheire/?utm_medium=redirect&utm_source=canvas.team-scheire&utm_campaign=canvasmigratie&utm_content=vrt-nu/

⁵⁹ <https://www.universiteitvanvlaanderen.be/>

⁶⁰ <https://soundofscience.be/>

⁶¹ <https://supernovafest.eu/nl>

⁶² <https://www.andleuven.com/nl>

⁶³ <https://www.technopolis.be>

⁶⁴ <https://www.hidrodoe.be/>

⁶⁵ <https://www.volkssterrenwachten.be/>

2.1.2. [Ik heb een vraag](#)

Ikhebeenvraag.be⁶⁶ is een online vraagbaak waarop burgers terecht kunnen met wetenschappelijke vragen over allerlei onderwerpen: biologie, fysica, taal, geschiedenis en nog veel meer. Het team achter deze site zorgt ervoor dat de vraagstellers rechtstreeks een antwoord krijgen van een wetenschapper met kennis terzake uit één van de Belgische onderzoeksinstituten, universiteiten en hogescholen. De coördinatie van de site gebeurt door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

2.1.3. [Vlaamse wetenschapsagenda \(2018\)](#)

De Vlaamse wetenschapsagenda⁶⁷ is een initiatief van het FWO – Vlaanderen, in samenwerking met de KVAB, de Jonge Academie en het Departement EWI. Het is “een inspiratiedocument dat uiteenlopende wetenschappelijke disciplines verbindt rond fundamentele vragen en maatschappelijke vraagstukken. Ze heeft als doel om de banden tussen samenleving en wetenschappelijk onderzoek te versterken en de Vlaamse wetenschap te prikkelen tot innovatie, creativiteit en verbinding.” De Vlaamse wetenschapsagenda verschilt daarmee fundamenteel van het Nederlandse voorbeeld, dat een instrument voor agendasetting is waarmee rekening wordt gehouden bij de toekenning van onderzoeksfinanciering. Zowel de Vlaamse als de Nederlandse onderzoeksagenda krijgen veel interesse vanuit hun buitenland.

In het voorjaar van 2018 werd, i.h.k.v. de Vlaamse wetenschapsagenda, de campagne ‘Vraag voor de wetenschap’ gevoerd, waarbij iedereen de kans kreeg om vragen in te sturen. Vanuit de organisatie is expliciet gepoogd om alle Vlamingen te bereiken. Rekening houdend met de budgettaire beperkingen is men daar ook relatief goed in geslaagd. Omwille van het andere opzet in Nederland, hebben daar meer wetenschappers vragen ingestuurd, aangezien er voor hen meer consequenties aan vasthangen.

In totaal werden meer dan 10.000 vragen gesteld. Meer dan 100 experts bundelden de verzamelde vragen in 82 thema's. Daarbij werd geen rekening gehouden met hoeveel keer een bepaalde vraag werd gesteld, het was dus geen *pop poll*. De experts identificeerden op basis van de vragen telkens de uitdaging waarvoor we staan en stippelden er een aanpak voor uit. De thema's geven een globaal beeld van de interesses en bekommernissen van de Vlaming in 2018. De vragen tonen duidelijk dat mensen niet binnen grenzen van disciplines denken. Ook keert heel sterk terug wat op dat moment leefde in de actualiteit, zoals de *plastic soup*. Het eindresultaat is een heel breed document dat bijvoorbeeld het merendeel van de Sustainable Development Goals (SDG's) beslaat.

Het was niet de bedoeling om de vraagstellers (op korte termijn) een antwoord op hun vraag te geven. Gestelde ‘weetjesvragen’ waarop al een antwoord bestaat, zijn doorgestuurd naar ‘ik heb een vraag’ (zie hoger).

⁶⁶ <https://www.ikhebeenvraag.be/>

⁶⁷ <https://www.vraagvoordewetenschap.be/p/vlaamsewetenschapsagenda>

2.1.4. Agoria Smart City Poll (2018)

De Agoria Smart City Poll⁶⁸ was een éénmalige enquête om te peilen bij het brede publiek naar de domeinen waarin meer moet worden ingezet op technologie. De bevraging verliep in twee stappen. Deelnemers kregen eerst de vraag: “Als jij burgemeester zou zijn, in welke domeinen zou jij meer inzetten op technologie”. Daarbij hadden ze keuze tussen de thema’s onderwijs, duurzaamheid, veiligheid, connectiviteit, gezondheid, comfort en sport en entertainment. Aan elk thema kon dan een bepaald gewicht worden toegekend. Voor het thema waar men de meeste focus op had gelegd, kon men vervolgens kiezen uit een meer gedetailleerde lijst van mogelijke toepassingen.

2.1.5. Wetenschapsbarometer

De wetenschapsbarometer is een bevragingsinstrument om het draagvlak voor wetenschap en technologie bij verschillende doelgroepen in Vlaanderen te bepalen.⁶⁹ Een eerste bevraging (nulmeting) gebeurde in het voorjaar van 2018. In 2019 en 2020 werden nieuwe bevragingen georganiseerd. De doelgroepen zijn de algemene bevolking, werkgevers, leerkrachten, ouders en leerlingen. Er zullen periodiek verdere metingen georganiseerd worden, vooral om de impact van het beleid m.b.t. wetenschapscommunicatie na te gaan. Nieuwe metingen zijn ook mogelijk op beperktere schaal: toegespitst op specifieke vragen en/of doelgroepen enz. De vragenlijst is modulair opgebouwd en kan steeds worden aangevuld of aangepast. De voorbije bevragingen gebeurden in opdracht van het Departement EWI, en op vraag van minister Muylers (2018) en minister Crevits (2019, 2020). De barometer van 2020 peilde specifiek ook naar het effect van de coronacrisis op het vertrouwen en het geloof in wetenschap en het algemeen belang dat men het hecht aan wetenschap enerzijds, en naar hoe men vindt dat wetenschappers zijn omgegaan met de crisis anderzijds.

De voorbije bevragingen werden uitgevoerd door het onderzoeksbureau iVOX dat alles zowel inhoudelijk als technisch voorbereidde. Voor het inhoudelijke aspect was er een stuurgroep met onder meer vertegenwoordigers van het Departement EWI, FWO en KVAB. Bij het opzetten van de Vlaamse wetenschapsbarometer werd gekeken naar buitenlandse voorbeelden uit Duitsland, Finland, Malta Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland. Een deel van deze barometers hebben vragen gemeenschappelijk, onder meer met als doel om internationaal te kunnen vergelijken. Ook de ‘Special Eurobarometer 419. Public Perceptions of Science, Research and Innovation’ (EC, 2014) (zie Bijlage 2.4.3.) diende als voorbeeld voor Vlaanderen. Die laatste is vooral een peiling naar de mening van burgers over de potentiële bijdrage van wetenschap en innovatie aan het oplossen van een aantal maatschappelijke problemen. De uiteindelijke wetenschapsbarometer lijkt meer op de ‘Special Eurobarometer 340: Science and Technology’ (EC, 2010). Uit de resultaten daarvan blijkt bijvoorbeeld dat op het moment van de bevraging 80% van de Europeanen geïnteresseerd was in wetenschappelijke ontdekkingen en technologische ontwikkelingen, tegenover 65% in sport. In 2010 erkende de overgrote

⁶⁸ <https://www.agoria.be/nl/Smart-City-Poll-Wat-als-jij-burgemeester-zou-zijn>

⁶⁹ <https://www.ewi-vlaanderen.be/wetenschapsbarometer>

meerderheid van de Europeanen de voordelen en het belang van de wetenschap, maar velen uitten ook hun bezorgdheid over de risico's van nieuwe technologieën.

De wetenschapsbarometer vat 'draagvlak voor wetenschap en technologie' in een tiental verschillende dimensies: interesse, perceptie, informatie, *public engagement*, *public trust*, *public support*, belang/relevantie, kennis, zelfvertrouwen en wetenschappelijke 'houding' of 'ingesteldheid'. Daarbinnen zijn er zowel kennis-, attitude- als gedragsvragen.

De wetenschapsbarometer bestaat uit twee delen:

- een algemeen deel waarbij dezelfde reeks vragen werden gesteld aan alle doelgroepen;
- specifieke bijkomende vragen die telkens alleen aan één bepaalde doelgroep (leerlingen, ouders, leerkrachten, ondernemers) werden voorgelegd.

De resultaten van de wetenschapsbarometer van 2018 en van 2019 waren gelijklopend (Huts & Verhoeven, 2020) en in lijn met de bevindingen van de voorbeelden uit het buitenland. Daaruit bleek een grote interesse in wetenschap bij de Vlamingen en een algemene erkenning van het belang van wetenschap. De barometer van 2020 toont een duidelijk positieve impact van corona. Het vertrouwen in de wetenschap en het geloof in de wetenschappers is toegenomen bij één op de vijf Vlamingen (Verhoogen en Verhoeven, 2020). Bijna de helft van de ondervraagden geeft aan het belang van wetenschap in onze samenleving meer in te zien dan voor de coronacrisis. De bekendheid van STEM is met elke meting toegenomen en bedraagt in de barometer van 2020 63% van alle bevroegden. Meer mensen kennen de term en bij verschillende doelgroepen wordt het belang van STEM ook meer onderkend.

Andere cijfers zijn in de wetenschapsbarometer van 2020 ongeveer gelijk gebleven. Er is een duidelijk draagvlak voor de ondersteuning van wetenschap door de overheid, ook meer fundamenteel, lange termijn onderzoek (73% in 2020). Bijna zeven op tien vindt dat er geen beperking moet zijn in onderzoeksonderwerpen. Ongeveer vier op de tien, vooral hooggeschoolden, wil meebeslissen wat zou moeten onderzocht worden. Ondanks de hoge interesse en besef van het belang van onderzoek wil slechts ca. één op de drie betrokken worden bij de uitvoering ervan en in dialoog gaan met wetenschappers.

2.1.6. [Smart City Meter](#)

De 'Smart City Meter'⁷⁰ is een jaarlijkse peiling van imec naar de verwachtingen van de burger in het kader van slimme steden. De achterliggende filosofie is dat een *smart city* alleen kans heeft op slagen als ze niet de technologie maar de burgers centraal stelt. Op basis van hun noden is het aan beleidsmakers om prioriteiten te stellen, en aan onderzoekers en bedrijven om met oplossingen te komen. Interessant is wat burgers antwoorden op vragen over hun eigen rol (Vannieuwenhuyze et al., 2019):

⁷⁰<https://www.imec.be/nl/expertises/techtrends/smart-city-meter>

“Een kwart van de respondenten duidde aan dat ze de burgers zelf als de belangrijkste verantwoordelijken zien voor de uitbouw van de slimme stad. (...) Toch betekent dit niet dat de burgers zelf initiatief willen nemen om de slimme stad uit te bouwen. Hierin zien zij vooral een rol weggelegd voor de overheid. Deze moet ervoor zorgen dat burgers betrokken worden bij de ontwikkeling van de slimme stad. Een meerderheid van de burgers staat er in dat geval voor open om deel te nemen aan verschillende initiatieven, maar dan voornamelijk op een passieve manier. Slechts een kleine minderheid wil zelf actief initiatieven opzetten ten voordele van de slimme stad/gemeente.

Uit de antwoorden blijkt, zoals te verwachten, dat respondenten zich vooral bereid tonen om mee te werken aan initiatieven die niet al te veel inspanningen vragen. (...) Slechts een kleine minderheid toont zich bereid een financiële bijdrage te leveren voor een *crowdfunding* ten voordele van de slimme stad of gemeente. De resultaten toonden ook aan dat de bereidheid om mee te werken aan de slimme stad of gemeente niet enkel verklaard kan worden door het eigen belang van de respondenten. Zo zijn respondenten ook bereid om mee te werken als de stad of gemeente haar beleid daardoor kan verbeteren en zonder dat er daarvoor een financiële compensatie wordt gegeven.”

2.1.7. *Citizen Science*

Citizen science of burgerwetenschap is volgens de definitie die de Europese Commissie (EC, 2016) hanteert en komt uit de ‘Oxford English Dictionary’: “wetenschappelijk werk dat door het grote publiek wordt verricht, vaak in samenwerking met of onder leiding van professionele wetenschappers en wetenschappelijke instellingen”. De Commissie merkt ook op dat “*citizen science* vaak verband houdt met *outreach*-activiteiten, wetenschapsonderwijs of manieren om het publiek bij wetenschap te betrekken”. De doelstellingen ervan leunen dus sterk aan bij wetenschapscommunicatie.

Scivil, het recent opgerichte Vlaamse kenniscentrum voor *citizen science* voegt aan de definitie toe dat er verschillende soorten *citizen science* zijn.⁷¹ Er is onderzoek waarbij vrijwilligers de wetenschappers helpen bij het uitvoeren van bepaalde wetenschappelijke taken zoals waarnemingen doen, data verzamelen of analyseren. De betrokkenheid van burgers kan echter verder gaan dan data verzamelen. Soms werken ze ook samen met de wetenschappers bij het bepalen van de onderzoeksvragen, het implementeren van oplossingen of het communiceren van de resultaten.

Een werkgroep van de ‘European citizen science association’ heeft een tiental principes op een rij gezet waar goede *citizen science* aan moet beantwoorden⁷², waaronder: “Burgerwetenschap wordt beschouwd als een onderzoeksaanpak zoals alle andere, met beperkingen en risico’s op fouten waar rekening mee moet worden gehouden en waarvoor moet worden gecontroleerd. In tegenstelling tot de traditionele onderzoeksaanpak biedt *citizen science* een kans op grotere betrokkenheid van het publiek bij de wetenschap en op de democratisering van de wetenschap.”

⁷¹<https://www.scivil.be/vaakgestelde-vragen-faq>

⁷² <https://ecsa.citizen-science.net/engage-us/10-principles-citizen-science>

Het Departement EWI van de Vlaamse overheid geeft financiering aan *citizen science* projecten (tot 150.000 euro per project). Er waren projectoproepen in 2018 en 2019.⁷³ In totaal werden al 20 projecten geselecteerd voor een totaalbudget van 2,9 miljoen euro. Uiteraard zijn er ook *citizen science* projecten zonder deze projectsteun. Het bekendste project in Vlaanderen is wellicht CurieuzeNeuzen⁷⁴, dat zich het grootste burgeronderzoek naar luchtkwaliteit ooit noemt. Het bracht in mei 2018 de luchtkwaliteit in Vlaanderen in kaart met de hulp van 20.000 burgers. Het was een initiatief van Universiteit Antwerpen, De Standaard en de Vlaamse Milieumaatschappij met ondersteuning van kariboo!, VITO, en HIVA – KU Leuven.

Verder is er ook nog 'Iedereen Wetenschapper', een initiatief van Eos, maandblad over wetenschap, en de Jonge Academie. Op Iedereenwetenschapper.be⁷⁵ zijn wetenschappelijk projecten verzameld waar Vlaamse burgers aan kunnen mee werken. De projecten zelf zijn niet uitsluitend Vlaams.

2.1.8. Hackatons

Volgens Wikipedia⁷⁶ is een *hackaton* een evenement waarin teams van deelnemers intensief (soms wel meerdere dagen aaneengesloten) aan de slag gaan om binnen een korte tijd oplossingen (innovaties) voor aangereikte casussen te bedenken. Het evenement is meestal gratis omdat het wordt gesponsord door de aanbieders van die casussen. De aanbieders kunnen ook overheden en overheidsinstanties zijn. Doorgaans motiveren zij de deelnemers door aantrekkelijke prijzen in het vooruitzicht te stellen.

Oorspronkelijk komt het concept uit de ICT-wereld, vandaar de naam (*hack* en marathon). *Hacken* wordt dan als een positieve actie gezien, namelijk om samen te komen tot een verbetering van bestaande software. Dit idee wordt ook toegepast om maatschappelijke uitdagingen aan te gaan zoals het verbeteren van het milieu of het onderwijs.

Ook in het kader van de coronacrisis werden wereldwijd *hackatons* georganiseerd, zoals bijvoorbeeld 'Hack The Crisis'. Een Vlaamse versie daarvan werd gelanceerd door de Vlaamse tech- en start-upwereld en ondersteund door de Vlaamse overheid via 'Vlaanderen Helemaal Digitaal'.⁷⁷ Daarbij werkten de vier pijlers van de *quadruple helix* samen: overheden, kennisinstellingen, bedrijven en burgers.

⁷³ <https://www.ewi-vlaanderen.be/oproep-citizen-science>

⁷⁴ <https://curieuzeneuzen.be/>

⁷⁵ <https://www.iedereenwetenschapper.be/>

⁷⁶ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Hackathon>

⁷⁷ <https://www.vlaanderen.be/vlaanderen-helemaal-digitaal/blog/app-voor-thuisdiagnose-van-corona-wint-hackathon>

2.1.9. Living labs/proeftuinen

2.1.9.1 Zorg Proeftuinen Vlaanderen (2013-2016)

Om de vernieuwing in de zorgsector een impuls te geven, zorgde toenmalig minister Ingrid Lieten tussen 2013 en 2016 voor financiering, in totaal 10 miljoen euro, van zes Zorg Proeftuinen die zich richten op innovaties in de ouderenzorg. Daarin konden alle partners uit de sector, van zorgbehoevenden tot bedrijven, experimenteren om vernieuwende zorgprocessen en -producten te ontwikkelen en het bestaande aanbod verder te verbeteren. “De proeftuin zal vertrekken vanuit de vragen en de behoeften van de zorgbehoevenden. De senioren van vandaag en morgen hebben immers hun eigen verwachtingen en voorkeuren. Innovatie moet de noden van de mensen aanpakken, en niet wat wij vooropstellen als hun noden”, aldus Ingrid Lieten bij de opstart van de proeftuinen.

Een zorgproeftuin maakt het mogelijk om een zorginnovatie te ontwikkelen en af te toetsen, samen met de uiteindelijke gebruikers, in hun vertrouwde omgeving, thuis of op het werk (Innovage, 2016). Dit zorgt ervoor dat nieuwe of verbeterde zorgconcepten, - diensten, - processen en - producten echt aansluiten bij de behoeften van de zorgvrager en/of de zorgverstrekker. De feedback van de eindgebruikers wordt gebruikt voor de bijsturing en ontwikkeling van de innovatie. Op deze manier is de kans groter dat een zorginnovatie een meerwaarde biedt en succesvol op de markt komt.

2.1.9.2 imec.livinglabs

imec.livinglabs (het vroegere iminds iLab.o) is een platform dat *living lab* onderzoek uitvoert in functie van bedrijfs- en beleidsdoelstellingen, op basis van real-life testen en *stakeholder* cocreatie en codesign. Het maakt onder meer gebruik van een testgebruikerspaneel van meer dan 16.000 'mee-makers'. Gebruikers worden betrokken al vroeg in het innovatieproces en over het gehele traject. imec.livinglabs is aangesloten bij het European Network of Living labs.⁷⁸

2.1.9.3 Imec City of Things

Imec City of Things⁷⁹ is geen *living lab*, maar de imec *living lab* methodologie is daarin wel erg belangrijk. “Imec City of Things gaat op zoek naar antwoorden op de complexe vragen die opduiken in onze steeds maar groeiende en veranderende steden. In het bijzonder gaat City of Things na welke rol technologie kan spelen in deze oplossingen. Hoe kunnen we ons veiliger verplaatsen? Hoe beperken we verkeersinfarcten? Hoe maken we het leven in de stad gezonder? En hoe benutten we de verspreide kennis en informatie maximaal in het voordeel van iedereen die in onze steden woont, werkt en leeft?”

⁷⁸ <https://enoll.org/network/living-labs/?country=belgium>

⁷⁹ <https://www.imeccityofthings.be/nl/over-ons>

“Het uiteindelijke doel van een *smart city* is een betere levenskwaliteit. Door burgers vanaf de start bij projecten te betrekken en ze ook echt inspraak te geven zorgen wij ervoor dat *smart city*-innovaties reële behoeften invullen.” Via robuust gebruiksonderzoek, met tools als enquêtes, praktische tests, cocreatie en feedbacksessies, worden een aantal zaken in kaart gebracht. “Wat verwachten mensen van een *smart city*? Welke problemen zou technologie volgens hen prioritair moeten oplossen? Hoe moet een *smart city*-app eruitzien om aantrekkelijk te zijn?”

“In interdisciplinaire teams, met experts binnen én buiten imec, zowel in overheden, bedrijven, als bij burgers, kijken we naar wat wij vanuit technologische hoek kunnen bijdragen aan dergelijke oplossingen. Samen met overheden, technologische en universitaire partners zet de onderzoeks- en innovatiehub imec daarom een reeks real-life experimenten op in Vlaanderen, waarin burgers van bij de start betrokken worden om ideeën aan te brengen en oplossingen uit te testen.”

2.1.9.4 Antwerpen - City of Things

In 2017 werd in Antwerpen de grootste Vlaamse proeftuin voor slimme technologie, Antwerpen - City of Things, ontrold.⁸⁰ Daarin gaan bedrijven, onderzoekers, inwoners en de stad samen experimenteren met slimme technologieën die kunnen bijdragen tot een aangenamer en duurzaam stadsleven. Het Antwerpse *living lab* moet uitgroeien tot de grootste Europese proeftuin voor internet of things toepassingen. Vlaanderen investeert via imec jaarlijks 4 miljoen euro in het City of Things-project en de uitbouw ervan naar Vlaanderen, naast de nodige projectmiddelen. Inwoners van Antwerpen kunnen zich inschrijven voor een testpanel, om de innovatieve projecten van dicht bij te volgen. Ze kunnen dan bijvoorbeeld innovaties testen, zoals nieuwe sensoren die overstromingen kunnen voorkomen of nieuwe apps, of meediscussieren over zaken zoals slimme straatverlichting die de buurt veiliger maakt.

2.1.9.5 Smart Flanders

Smart Flanders⁸¹ is een ondersteuningsprogramma van de Vlaamse overheid voor de digitale transitie van lokale overheden naar *smart cities* (slimme steden).

Een slimme stad zet technologie in om de leefbaarheid van de stad te verhogen, maar de inzet van technologie is geen doel op zich. Het is enkel nuttig als die technologie het leven van de stedelingen verbetert en bevordert. In een slimme stad werken alle belanghebbende actoren uit de *quadruple helix*, burgers, ondernemingen, lokale besturen en onderzoeksinstituten, samen aan efficiëntere en meer effectieve oplossingen voor stedelijke uitdagingen. Ze zoeken naar innovatieve oplossingen zonder de lokale context en de eigenheid van de stad uit het oog te verliezen. Een gestructureerd overleg met alle betrokken partijen uit die *quadruple helix* vindt in geen enkele stad plaats, noch zijn er specifieke *smart*

⁸⁰ <http://preview.antwerpcityofthings.be/nl/artikelen/stad-antwerpen-vlaanderen-en-imec-bouwen-samen-aan-een-smart-city-proeftuin>

⁸¹ <https://smart.flanders.be/>

city-platformen voor overleg. Het betrekken van verschillende *stakeholder*groepen gebeurt veelal binnen het kader van specifieke projecten. Het verzamelen, verwerken, delen en openen van data met belanghebbende actoren draagt bij tot het formuleren van concreet beleid en de vertaling naar oplossingen. De stedelijke overheid kan afhankelijk van projecten en de daarbij horende actoren en technologische oplossingen diverse rollen opnemen: initiëren, faciliteren, regisseren, stimuleren, reguleren, experimenteren, testen, valideren, implementeren enz. De stedelijke overheid vervult deze functie ten dienste van en ter bescherming van het algemeen belang.

Het Smart Flanders-programma, uitgevoerd door onderzoekers van imec, werd op 1 januari 2017 gelanceerd door toenmalig Vlaams minister voor Binnenlands Bestuur Liesbeth Homans en liep tot eind 2019. Het onderzoeksprogramma begeleidde de 13 centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) voor Brussel om te groeien naar slimme steden. In december 2019 liep het oorspronkelijk programma af. De focus lag op *real-time open data* en gedeelde referentiemodellen om de samenwerking tussen steden en belanghebbenden te stimuleren.

Onder Vlaams minister voor Binnenlands Bestuur Bart Somers wordt het Smart Flanders-programma voortgezet. In het vervolgprogramma wordt ingezet op verschillende sporen, onder meer op het verhogen van de maturiteit en de kennis van de steden en gemeenten om Europese subsidieprogramma's binnen te halen. In het vervolgprogramma zullen ook de andere lokale besturen actief betrokken worden in het programma.

De Vlaamse Regering wil dat Vlaanderen de slimme regio bij uitstek wordt in Europa. Dat vergt een gezamenlijke integrale aanpak op verschillende domeinen in overleg met alle betrokkenen. Zo kunnen we evolueren van een bonte verzameling slimme eilanden tot een duurzame Vlaamse slimme regio.

2.1.10. Hackable City of Things

'Hackable City of Things' is een initiatief van imec waarbij burgers, burgerinitiatieven en actiegroepen worden geholpen om de slimme stad van morgen vorm te geven.⁸² Zij leveren ideeën om de levenskwaliteit in de stad te verbeteren, die imec dan via innovatie, technologie en data een boost kan geven. Burgers blijven eigenaar van de ideeën en de oplossingen. In het najaar van 2019 werd door imec een eerste oproep gelanceerd, waarbij na selectie een aantal concrete trajecten zijn gestart.⁸³

⁸² <https://www.imeccityofthings.be/nl/projecten/hackable-city-of-things>

⁸³ <https://www.imeccityofthings.be/nl/blog/hackable-city-of-things-smart-people-boetseren-de-smart-city>

2.1.11. De Corona Denktank en Makers Against Corona (2020)

De Corona Denktank⁸⁴ is een burgerbeweging die alternatieve oplossingen bedenkt en bouwt om het leed n.a.v. COVID19 te verzachten en de verspreiding van de ziekte te verminderen. Na het ingaan van de Belgische lockdown, half maart 2020, is de burgerbeweging binnen een aantal dagen uitgegroeid van enkelingen naar een netwerk van duizenden burgers die hun brede expertise bij elkaar gelegd hebben om oplossingen te bouwen, van IT'ers tot naaisters en van spoedartsen tot communicatiespecialisten.

De burgerbeweging zorgde voor een gedistribueerde fabriek van duizenden makers en logistieke helpers die doe-het-zelf producten fabriceerden. Het netwerk vervaardigde en verdeelde duizenden persoonlijke beschermingsproducten aan hulpverleners. Binnen andere initiatieven verzamelde het netwerk duizenden laptops, werden een drempelloos *videoconferencingsysteem*, online handleidingen voor hulpverleners en tips voor rouw in tijden van nood gelanceerd. Mensen uit het netwerk bouwden ook prototypes van ventilatoren, ontwierpen methoden om meerdere patiënten aan één ventilator te hangen, thermometers enz. Ze vertaalden ook heel wat informatie in meer dan enkel onze drie landstalen, zodat die informatie voor iedereen bereikbaar werd.

Makers Against Corona⁸⁵ is één van de initiatieven binnen de Corona Denktank. Het initiatief past binnen de makersbeweging/makerscultuur die al langer bestond maar de laatste jaren een exponentiële groei kent (Vanhaverbeke, 2017). Door de ontwikkelingen op digitaal vlak en de introductie van nieuwe technologieën is het voor een gewone burger mogelijk om zelf aan de slag te gaan met hard- en software, een voorrecht dat tot voor kort gereserveerd was voor grote bedrijven, overheidsorganisaties en onderzoeksinstellingen. Een tweede katalysator van de makersbeweging zijn de digitale fabricagetools, zoals 3D-printers of lasercutters, die ook toegankelijk werden voor particulieren, via makerspaces, hackerspaces, hacklabs, medialabs, fablabs enz. (Vanhaverbeke, 2017).

2.1.12. Keuze Transitieprioriteiten Visie 2050 (2016)

In 2016 publiceerde de Vlaamse Regering een langetermijnstrategie voor Vlaanderen 'Visie 2050'. Daarin stelt de Vlaamse Regering dat ze van Vlaanderen tegen 2050 een regio wil maken die "sociaal, open, veerkrachtig en internationaal is, die welvaart en welzijn creëert op een innovatieve en duurzame manier, waarin iedereen meetelt". Om de noodzakelijke veranderingen sneller te realiseren en de doelstellingen van Visie 2050 te laten slagen, werkt de Vlaamse Regering, samen met allerlei actoren uit de samenleving, aan zeven transitieprioriteiten.

Om die prioriteiten te bepalen, werden in 2015 twee *stakeholder*overleg-momenten georganiseerd. Op basis van de input verkregen op die overlegmomenten werden tien transitieprioriteiten bepaald. Vervolgens selecteerde de Vlaamse Regering op basis van politieke prioriteiten, en rekening houdend

⁸⁴ <https://coronadenktank.be>

⁸⁵ <https://makers-against-corona.odoo.com/>

met een aantal criteria, er daar zeven uit: (1) Circulaire Economie, (2) Slim Wonen en Leven, (3) Industrie 4.0, (4) Levenslang Leren, (5) Samen Leven in 2050, (6) Mobiliteit en (7) Energie.

De VRWI (2015), de voorganger van VARIO, schreef in zijn advies bij 'Visie 2050' onder meer: "De VRWI vindt het gevolgde proces naar de zeven transities niet duidelijk, noch transparant. (...). Evenmin vloeien ze voort uit de twee overlegondes met *stakeholders* en experts."

2.1.13. viWTA (2000-2012)

Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (viWTA) werd opgericht in juli 2000. De naam veranderde in 2008 naar Instituut Samenleving en Technologie (IST)⁸⁶. Het instituut bestond tot eind 2012. Het was een onafhankelijke en autonome instelling verbonden aan het Vlaams Parlement, die als doel had de wisselwerking tussen samenleving, wetenschap en technologie zichtbaar te maken via onafhankelijk onderzoek, open debat en communicatie. Het instituut formuleerde aanbevelingen aan de leden van het Vlaams Parlement en informeerde doelgroepen en het brede publiek.

Het instituut heeft een grote variëteit aan onderwerpen behandeld m.b.t. biotechnologie, mobiliteit, energie, cyberpesten enz. Voor sommige onderwerpen volstond een kortdurende, verkennende analyse, voor andere was een diepgaand onderzoek nodig, inclusief uitgebreide participatie van *stakeholders* en het publiek. Het viWTA/IST organiseerde verschillende activiteiten van burgerparticipatie, zoals bijvoorbeeld 'Energie & Klimaat: debat in Vlaanderen' (2003-2008). Dat programma mondde uit in de publicatie 'Energie nu. En morgen?' (viWTA, 2008).

Omwille van de relevantie voor zijn eigen werking, publiceerde het instituut in 2003 samen met de Koning Boudewijnstichting een handleiding voor participatieve methoden (Slocum, 2003), waarvan in 2006 een herwerkte versie verscheen (Elliott et al., 2006).

2.2. Rest van België, wetenschap innovatie

2.2.1. Brussel: Programma co-create van Innoviris en burgerpanel

Het programma co-create⁸⁷ werd in 2015 gestart door Innoviris om de impact van onderzoek te vergroten. Het financiert cocreatie-projecten, die bijdragen aan een verbetering van het stedelijk weefsel en de leefbaarheid van Brussel. Kleine en middelgrote ondernemingen, onderzoeksinstituten, en regionale en gemeentelijke administratieve overheden uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen aanvragen indienen. Met hun project moeten ze innovatieve oplossingen bedenken, testen en uitwerken

⁸⁶ <http://ist.vito.be/index.html>

⁸⁷ <https://innoviris.brussels/nl/co-creation>

om de veerkracht van Brussel te versterken, zodat de stad haar maatschappelijke uitdagingen kan aangaan. De bedoeling is om dat samen te doen met degenen op wie het project impact heeft, meestal ook burgers. Al van in de voorbereidings- en aanvraagfase moeten zij meegenomen worden.

Sinds 2018 is er een panel van ca. tien burgers dat samen met experts de selecties van projecten doet. Dat burgerpanel werd ingevoerd vanuit het idee dat burgers die een project mee voorstellen, aan de kant van de jury niet alleen experts mogen treffen maar ook burgers, net als zichzelf. Burgers uit het selectiepanel krijgen één à twee dossiers te beoordelen. Elk dossier wordt telkens door twee burgers bekeken. De panelleden zijn gedurende zes tot negen maanden betrokken. Ze bekijken dossiers en bezoeken projecten, en ontvangen dezelfde vergoeding als de professionele experts.

2.2.2. Federaal: Noordzeevisie 2050 en Think Tank North Sea

In het kader van de herziening van het marien ruimtelijk plan voor het Belgisch deel van de Noordzee (2020-2026) werd in 2016 op initiatief van Staatssecretaris voor de Noordzee Philippe De Backer een traject geïnitieerd voor de ontwikkeling van een langetermijnvisie voor het Belgisch zee-beleid (horizon 2050). Binnen drie werkgroepen kwamen vertegenwoordigers uit de wetenschap, het beleid, de industrie en de maatschappij (middenveld) samen om te reflecteren over de belangrijkste uitdagingen, bedreigingen en opportuniteiten voor het Belgische deel van de Noordzee. Dit leidde tot de lancering van de Noordzeevisie 2050 in december 2017, opgesteld samen met ca. 100 *stakeholders*, en de oprichting van een onafhankelijke Think Tank North Sea⁸⁸.

De Think Tank North Sea is een neutrale en onafhankelijke entiteit waarin belanghebbenden met uiteenlopende achtergronden (wetenschap, beleid, middenveld, industrie en maatschappij) zich buigen over thema's met betrekking tot de Noordzee. De denktank vertrekt hierbij steeds vanuit de wetenschap en zoekt aansluiting bij de grote maatschappelijke uitdagingen. De doelstelling van de Think Tank North Sea is driedelig: (1) draagvlakverbreding en afstemming voor thema's met betrekking tot de Noordzee, (2) een broedkamer voor visievorming met betrekking tot de Noordzee, en (3) het formuleren van wetenschappelijk onderbouwd advies voor thema's met betrekking tot de Noordzee.

De werking van de Think Tank North Sea wordt gecoördineerd door een stuurgroep van experts uit het beleid en de wetenschap. De stuurgroep lanceert jaarlijks een open oproep voor werkhema's met betrekking tot de Noordzee die vervolgens getoetst worden aan een aantal criteria (algemeen belang, multisectorieel, multidisciplinair, verwachte impact, aantoonbare meerwaarde als het thema inhaakt op lopende processen). Thema's die voldoen aan deze voorwaarden en op voldoende interesse kunnen rekenen, evolueren tot werkgroepen. Deze lopen over een periode van één jaar en krijgen duidelijke regels en concrete doelstellingen. De resultaten van de denktank worden gepresenteerd op het einde van elk werkjaar.

⁸⁸ <http://www.thinktanknorthsea.be/>

Na een publieke, online bevraging naar mogelijke onderwerpen vond in 2019 een eerste Think Tank cyclus van thematische werkgroepen plaats, waarbij ‘Werken met de natuur’ en ‘Leven met klimaatverandering’ de centrale gespreksonderwerpen waren. De resultaten werden op 19 december 2019 publiek gepresenteerd in Oostende.⁸⁹ Eén van de aanbevelingen is om de kloof tussen kennis en perceptie bij het bredere publiek te dichten door te werken aan de afstemming van wetenschappelijke standpunten, educatie en communicatie rond klimaatverandering.

2.3. Belgische initiatieven, niet wetenschap en innovatie

Als het gaat om het betrekken van de burger bij het beleid, zijn er aantal bekende Belgische initiatieven die als inspiratie kunnen dienen, ook al zijn ze niet direct wetenschaps- en innovatie-gerelateerd. Het eerste voorbeeld, De Grote Coronastudie, situeert zich in de data laag uit het model met scenario's in de VARIO-startnota. In de andere voorbeelden worden burgers, als niet experts, direct bij het beleid betrokken. VARIO heeft echter aangegeven in de startnota (Aanbeveling 4) dat burgers voor haar alleen in specifieke gevallen op een directe manier input kunnen leveren voor het wetenschaps- en innovatiebeleid, en uitsluitend als deskundige.

2.3.1. De Grote Coronastudie

Sinds 17 maart 2020 wordt, eerst wekelijks en nadien tweewekelijks, online een vragenlijst verspreid naar het brede publiek, in het kader van wetenschappelijk onderzoek door UAntwerpen samen met UHasselt en KU Leuven, onder de naam ‘De Grote Coronastudie’⁹⁰. De universiteiten peilen naar de verspreiding van COVID-19 symptomen, navolging van social distancing maatregelen, socio-economische impact enz. De vragenlijst wordt in de loop van de tijd steeds aangepast en bijgestuurd. De vragenlijsten worden in grote aantallen ingevuld, na tien rondes stond de teller op meer dan 2 miljoen. Het aantal deelnemers zakt wel met de tijd. Door de hoge deelnemersaantallen kunnen de resultaten gecorrigeerd worden gedaan naar representativiteit.⁹¹

2.3.2. G1000 (2011)

De G1000 was een initiatief volledig georganiseerd door burgers.⁹² Het idee was het representatieve democratische systeem van België nieuw leven in te blazen en te ‘adviseren’ door het aan te vullen met een deliberatieve democratie. Men wilde daarbij een breder publiek betrekken bij het politieke discours

⁸⁹ <http://www.vliz.be/nl/event/2019-think-tank-north-sea>

⁹⁰ <https://www.uantwerpen.be/nl/projecten/corona-studie/>

⁹¹ <https://corona-studie.shinyapps.io/corona-studie/?full=1>

⁹² <https://participedia.net/case/485> en <http://www.g1000.org/nl/index.php>

om gedragen en nuttige beleidssuggesties op te stellen. De G1000 vond plaats in drie verschillende fases, in een 'trechterproces':

- brede online bevraging naar relevante thema's;
- G1000 burgertop in Tour&Taxis, Brussel met 704 deelnemers rond drie grote thema's: de sociale zekerheid, de verdeling van de welvaart in tijden van crisis en immigratie;
- burgerpanel van 32 personen dat gedurende drie weekends debatteerde over het gekozen thema "Hoe omgaan met werk en werkloosheid in onze samenleving?"

Elke fase gebruikte een andere methode van deliberatieve democratie, en werkte toe naar resultaten die dienden als uitgangspunt voor de volgende. Het uiteindelijk resultaat van het hele proces waren concrete beleidsaanbevelingen.

De organisatie van de G1000 streefde ernaar om de groep deelnemers op een aantal punten ruwweg representatief te houden voor België als geheel. Bijzondere inspanningen werden gedaan om minderheidsgroepen te bereiken. Het was echter niet evident om mensen te vinden die bereid waren om tijd in het project te investeren. Dat resulteerde in een zekere selectie. Van 1000 deelnemers die zich hadden geëngageerd, daagden er 704 effectief op voor de burgertop. De 32 deelnemers aan het burgerpanel, de derde fase, werden geselecteerd uit deelnemers aan de G1000 en aan twee nevenprojecten, die hadden aangegeven dat ze in aanmerking wilden komen voor het panel (491 in totaal). Zij werden geselecteerd door middel van een willekeurige selectieprocedure met controles op geslacht, taal, regio en leeftijd en een controle achteraf op de sociaaleconomische achtergrond.

De G1000 kreeg, als voorbeeld van burgerparticipatie, heel veel weerklank bij beleidsvoerders en ook academisch. De impact van de resulterende beleidsaanbevelingen is moeilijk in te schatten maar eerder beperkt.

2.3.3. Burgerbegroting Antwerpen

Het district Antwerpen besloot in 2014 om jaarlijks 10% van zijn budget door de burgers te laten invullen via een burgerbegroting.⁹³ In het begin was dat 1,1 miljoen euro, in 2020 is dat gestegen tot 1,4 miljoen euro.

De inwoners van district Antwerpen besteden het geld in vijf rondes, zonder inmenging van de bestuurders:

- ronde 1: 12 thema's kiezen uit de 95 thema's waar het district voor bevoegd is;
- ronde 2: 1,4 miljoen euro verdelen over de thema's;
- ronde 3: iedereen kan projecten indienen;
- ronde 4: kiezen welke projecten er uitgevoerd worden;
- ronde 5: projecten worden werkelijkheid.

⁹³ <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/burgerbegroting-district-antwerpen/wat-is-de-burgerbegroting>

Elk jaar worden de thema's en projecten voor het volgende jaar gekozen (rondes 1 tot 4). Het jaar erna gaan de projecten in uitvoering (ronde 5). Elk jaar worden 60 tot 80 projecten gefinancierd.

De nadruk ligt op ontmoetingen waarbij mensen met elkaar in dialoog kunnen gaan, en meningen en ideeën kunnen uitwisselen. Zo wil men tot een representatief voorstel komen waarin alle deelnemers zich kunnen vinden. Burgers kunnen ook online stemmen op hun favoriete project. Omdat die stemming gebeurt zonder dialoog, wegen de online stemmen minder zwaar door dan die bij de tafelgesprekken.

Een gelijkaardig initiatief als de Burgerbegroting Antwerpen bestaat sinds 2016 ook bijvoorbeeld in Gent.⁹⁴

2.3.4. Burgerkabinetten Sven Gatz (2015-2018)

Met de burgerkabinetten wilde minister Sven Gatz burgers betrekken bij zijn beleid.⁹⁵ Het Departement Cultuur, Jeugd en Media en het Agentschap Binnenlands Bestuur organiseerden tussen 2015 en 2018 vier burgerkabinetten over respectievelijk (1) cultuur, (2) jeugd, (3) Brussel en (4) media. Burgers debatteerden samen en zochten naar overeenstemming over aanbevelingen voor het beleid. Een burgerkabinet bestond meestal uit een voorbereidende fase: een onlinediscussieplatform waaraan iedereen kon deelnemen (tussen 310 en 672 deelnemers, afhankelijk van het kabinet) en enkele miniburgerkabinetten. Het hoogtepunt vond plaats in het Vlaams Parlement met een bijeenkomst van 100 tot 150 burgers en lokale verenigingen. Zij gingen, op basis van de ideeën van het onlineplatform, in dialoog en kwamen tot concrete beleidsaanbevelingen en een 'parlementaire stemming'. Iedereen kan online terugvinden wat het departement met de aanbevelingen deed/doet.

2.3.5. 'Van LeRensbelang' (2016)

Vooraleer de eindtermen van het secundair onderwijs aan te passen, raadpleegde de Vlaamse overheid in 2016, in opdracht van toenmalig minister van Onderwijs Hilde Crevits, eerst leerlingen, leerkrachten en experts in het traject 'Van LeRensbelang'.⁹⁶ Vier vragen werden voorgelegd aan zoveel mogelijk burgers. Wat moeten jongeren op school leren om: (1) deel te nemen aan de maatschappij van morgen?; (2) zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen?; (3), later aan het werk te kunnen?; (4) levenslang verder te kunnen leren?

Het traject werd uitgerold in verschillende stappen:

- stap 1: de 50 dagen van het onderwijs;

⁹⁴ <https://ookmijn.stad.gent/burgerbudget/voorstellen>

⁹⁵ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/burgerkabinetten> en <https://www.burgerkabinet.be/>

⁹⁶ <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/participatie/meedenken-over-de-toekomst-van-het-onderwijs> en <https://levuur.be/case/van-lerensbelang/>

Tijdens een eerste fase konden scholieren, burgers en organisaties hun ideeën delen via een website en op sociale media. Daarnaast moedigde de Vlaamse overheid burgers en organisaties aan om zelf debatten te organiseren met vrienden, collega's of medestudenten. Ze bundelde alle ideeën in een rapport dat de basis vormde voor de volgende stap.

- stap 2: de 5 nachten van het onderwijs;
De volgende fase bestond uit vijf gespreksavonden, één per Vlaamse provincie, waarop een breed en divers publiek - 60 à 120 deelnemers per avond - in kleine groepjes aan de slag ging om de ideeën uit het rapport verder te verfijnen en verdiepen.
- stap 3: het onderwijsfestival.
De afsluiter van het traject was een debat in het Vlaams Parlement. Tijdens een 'onderwijsfestival' gingen ca. 500 deelnemers, experts, leerkrachten, leerlingen en Vlaams Parlementsleden, een hele dag in gesprek.

In september 2016 werd het eindrapport voorgesteld in het Vlaams Parlement en gingen zowel het Departement Onderwijs en het Vlaams Parlement er verder mee aan de slag. De set eindtermen die uiteindelijk werden goedgekeurd, wijkt nauwelijks af van wat het deliberatief initiatief had opgeleverd.

2.3.6. Burgerraadpleging i.h.k.v. het Klimaat- en Energiebeleidsplan (2019)

In het kader van het Klimaat- Energiebeleidsplan, door iedere EU-lidstaat in te dienen bij de Europese Commissie eind 2019, werd een burgerbevraging georganiseerd (M.A.S. & Indiville, 2019). België was hiertoe verplicht o.w.v. een EU-verordening. In de aanloop van het energieplan werd in 2016 al een consultatie m.b.v. een burgerpanel georganiseerd door toenmalig Vlaams minister van Energie Bart Tommelein.⁹⁷ Voor de bevraging van 2019 werd het ontwerpplan en alle relevante bijlagen online gezet op de website van de Nationale Klimaatcommissie en van ENOVER. Er werd ook een website gelanceerd, gepromoot via (sociale) media en partnerorganisaties, die burgers toeliet om: (1) via e-mail hun algemene opmerkingen over het ontwerpplan kenbaar te maken; (2) via e-mail hun aanvullende bemerkingen over de deelplannen kenbaar te maken bij het respectievelijk gewest; en (3) deel te nemen aan een online enquête over de belangrijkste zaken uit het ontwerpplan, afsluitend met een open invulveld voor bijkomende opmerkingen.

De online enquête was het voornaamste instrument. Ze kon worden ingevuld tussen 4 juni en 15 juli 2019 door iedereen ouder dan 16 jaar. Meer dan 60.000 personen zijn daarmee gestart. Van hen vulde 85% een volledige enquête in. 62% van alle volledig ingevulde enquêtes werd in de eerste twee dagen na lancering ontvangen. Representativiteit op basis van de Belgische bevolking werd niet beoogd en dat had logischerwijs gevolgen voor het profiel van de deelnemers. Dat zij geen doorsnede zijn van de bevolking is bijvoorbeeld duidelijk door het feit dat 78% een diploma hoger onderwijs heeft.

⁹⁷ <https://www.techlink.be/nl/actueel/2016/10/stroomversnelling-burgerpanel-maakt-aanbevelingen-over-aan-bart-tommelein>

Het rapport van deze burgerraadpleging bevat een paar relevante conclusies voor wetenschap en innovatie (M.A.S. & Indiville, 2019). Om de ontwikkeling van hernieuwbare energie te bevorderen is de tweede meest genoemde maatregel meer investeringen in wetenschappelijk onderzoek (19%), na het aanpassen van de fiscaliteit (23%). Bij de slotbemerkingen noemt 11% meer betrokkenheid van de wetenschappers in het debat en inzetten op nieuwe technologieën ontwikkelen via onderzoek en ontwikkeling (O&O).

2.4. Europese Commissie, wetenschap en innovatie

Uit de voorbeelden hieronder is duidelijk dat de Europese Commissie inzet op vormen van burgers betrekken, waarbij die burgers direct input leveren voor het beleid (hoogste niveau in het model met scenario's uit de startnota).

2.4.1. Openbare raadplegingen

De Europese Commissie raadpleegt regelmatig het brede publiek over diverse onderwerpen.⁹⁸ Deze openbare, online raadplegingen geven burgers de kans hun input te geven over de reikwijdte, prioriteiten en toegevoegde waarde van nieuwe EU-initiatieven, of over het nut van bestaande wetten en bestaand beleid. Burgers kunnen ook bij alle belangrijke stappen in de wetgevingsprocedure van de Commissie hun mening geven. Met deze openbare raadplegingen wil men, behalve organisaties en personen die direct te maken hebben met het betreffende beleid, ook andere betrokkenen en het brede publiek de kans te geven hun mening kenbaar te maken. Na afloop van de raadpleging publiceert de Commissie de bijdragen en een samenvatting van de raadplegingen. Belangrijk is evenwel dat de uitkomsten van de raadplegingen niet bindend zijn.

2.4.2. Engage 2020 (2013-2015)

Het doel van het project Engage2020⁹⁹ was de aandacht vestigen op welke types van beleid, instrumenten en methoden zorgen voor een grotere betrokkenheid van de bredere samenleving (Public Engagement, PE) bij het EU-onderzoeks- en innovatieprogramma Horizon 2020. Die worden samengevat in een rapport (Hennen & Nierling, 2014).

⁹⁸ https://ec.europa.eu/info/consultations_nl

⁹⁹ www.engage2020.eu

2.4.3. 'Special Eurobarometer 419. Public Perceptions of Science, Research and Innovation' (2014)

Het belangrijkste doel van deze Eurobarometer-studie was om i.f.v. het Horizon 2020-programma na te gaan op welke gebieden de Europese burgers zouden willen dat wetenschap en innovatie zich concentreren, om zo de kwesties aan te pakken die voor hen het meest van belang zijn. In de enquête werden 13 gebieden naar voorgeschoven: strijd tegen klimaatverandering, bescherming van het milieu, veiligheid van de burgers, energievoorziening, gezondheid en medische zorg, bescherming van persoonsgegevens, vermindering van ongelijkheden, aanpassing van de samenleving aan een vergrijzende bevolking, beschikbaarheid en kwaliteit van voedsel, transport- en vervoersinfrastructuur, onderwijs en vaardigheden, en kwaliteit van de huisvesting. Er werd telkens gevraagd in hoeverre men dacht dat wetenschap en innovatie enerzijds en menselijk gedrag en handelen anderzijds hierop een positief effect zullen hebben de komende 15 jaar. Tijdens de enquête werden in totaal 27.2910 burgers, uit verschillende demografische en sociale groepen, van alle 28 lidstaten bevroegd.

2.4.4. Citizen and Multi-Actor Consultation on Horizon 2020 (CIMULACT) (2015-2018)

Horizon 2020 is het grootste onderzoeks- en innovatieprogramma van de EU tot nu toe, met bijna 80 miljard euro aan middelen voor de periode 2014-2020. Het CIMULACT-project¹⁰⁰ had tot doel de betrokkenheid van burgers bij de formulering van de onderzoeks- en innovatie-agenda in Europa te verbeteren door input te leveren voor het Horizon 2020-werkprogramma 2018-2020 en de voorbereiding van de opvolger van Horizon 2020, Horizon Europe.

In het kader van CIMULACT werden de visies van burgers in 30 Europese landen verzameld. Meer dan 1.000 burgers kwamen in de winter van 2015-2016 bijeen op nationale visiewerkshops waar ze hun dromen over een duurzame en wenselijke toekomst uitten. Hierna hebben verschillende actoren, waaronder burgers, belanghebbenden, deskundigen en de projectpartners, deze visies vertaald in 23 suggesties voor Horizon 2020-onderwerpen, samen met beleidsaanbevelingen. De resultaten werden nadien gevalideerd, verrijkt en geprioriteerd door meer dan 3.400 online geraadpleegde mensen. Een rapport (Hebáková, et al., 2018) vat de impact van het CIMULACT-project samen op agenda van Horizon 2020 en Horizon Europe.

2.4.5. Missies voor Horizon Europe (2020) en Vlaamse input

Het missiegedreven onderzoeks- en innovatiebeleid krijgt een centrale plaats binnen Horizon Europe, het volgende kaderprogramma voor onderzoek en innovatie van de Europese commissie dat start in 2021.¹⁰¹

¹⁰⁰ <http://www.cimulact.eu/>

¹⁰¹ https://ec.europa.eu/info/horizon-europe-next-research-and-innovation-framework-programme/missions-horizon-europe_en en https://ec.europa.eu/info/horizon-europe/missions-horizon-europe_en

Het is een nieuwe benadering voor onderzoek en innovatie dat hun impact op de samenleving moet vergroten. Het is ook een manier om het brede publiek nauwer te betrekken, waarbij de Europese Commissie met onderzoek en innovatie tot de verbeelding wil spreken. Missies hebben de ambitie om niet enkel oplossingen voor problemen te ontwikkelen, maar om maatschappelijke uitdagingen zo aan te pakken dat een samenleving verandert.

Tijdens de onderhandelingen over het voorstel van de Commissie voor Horizon Europe zijn het Europees Parlement en de lidstaten vijf *mission areas* overeengekomen:

- aanpassing aan de klimaatverandering, inclusief maatschappelijke transformatie;
- kanker;
- klimaatneutrale en slimme steden;
- gezonde oceanen, zeeën, kust- en binnenwateren;
- gezondheid van de bodem en voeding.

De keuzes van doel en scope van de missies gebeurden op basis van een combinatie van de input van burgerraadplegingen op niveau van alle lidstaten enerzijds en van meningen van experts anderzijds. Nationale experts vormden een link tussen het Europese beleid (*mission boards*) enerzijds en nationale burgers en nationale/regionale *stakeholders* anderzijds. Rapporten werden besproken en afgetoetst op de 'Research & Innovation Days' in september 2020 en nadien gefinaliseerd.¹⁰² Die definitieve rapporten dienen als basis voor de selectie van missies tegen eind 2020 om vervolgens op te starten vanaf 2021.

Eén van de taken van de nationale experts is het aanmoedigen van het burgerengagement. Het is de bedoeling burgers te betrekken in alle stadia: selectie, implementatie, monitoren en opvolgen van de missies. Binnen het Departement EWI is telkens één persoon verantwoordelijk voor een *mission area* en de coördinatie van het burgeroverleg voor de keuze van de missies daarbinnen. Er zijn van op het niveau van de Europese Commissie enkele richtlijnen voor de organisatie van het burgeroverleg gebundeld in een vademecum. Binnen het Departement EWI wilde men in eerste instantie zoveel mogelijk een beroep doen op wat al bestaat. Er werd eerst gekeken richting Vlaamse wetenschapsagenda (zie hoger), maar die piste is snel verlaten omdat de agenda te breed is. Daarnaast wilde men ook de vertegenwoordigers van het middenveld die participeren binnen de Stuurgroep van het EU-platform actief betrekken. Die vertegenwoordigers kwamen niet meer naar SEP en heeft men actief moeten aansporen. Fysieke bijeenkomsten konden/kunnen door corona niet doorgaan.

Op 22 augustus 2020 vond in België een tweetalig online burgerbijeenkomst plaats over de missie klimaat.¹⁰³ Geïnteresseerde burgers konden zich daar in de loop van juli 2020 voor aanmelden. Uit de 422 burgers die zich registreerden, werden 50 personen geselecteerd die samen de Belgische maatschappij vertegenwoordigden. Drie klimaatexperts gaven een blik op wetenschappelijke inzichten opdat burgers hun stem konden uitbrengen en meebepalen wat de prioriteiten op gebied van onderzoek en innovatie moeten zijn. Het verslag van die bijeenkomst werd doorgestuurd naar de Europese Commissie

¹⁰² Zie linken naar details voor elk van de *mission areas* op https://ec.europa.eu/info/horizon-europe/missions-horizon-europe_en

¹⁰³ <https://www.ewi-vlaanderen.be/nieuws/neem-deel-aan-het-eerste-burgeroverleg-voor-klimaatmissie>

zodat zij daarmee rekening konden houden met de planning en implementering van de klimaatmissie. Verdere input van burgers voor de Europese missies wordt online verzameld.¹⁰⁴

2.5. Andere landen, wetenschap en innovatie

2.5.1. Participedia: database voor participatie-initiatieven wereldwijd

Participedia¹⁰⁵ is “een *crowdsourcing* platform voor onderzoekers, activisten, praktijkmensen en iedereen die geïnteresseerd is in publiekparticipatie en democratische innovaties.” Het is een wereldwijd internetplatform waarop kennis over en voorbeelden van burgerparticipatie en democratische innovaties worden gedeeld. Daarop zijn onder meer deze voorbeelden uit het Verenigd Koninkrijk te vinden:

- “Sciencehorizons - initiated to explore the public’s views on the science and technology themes that had emerged from previous work by the UK Government’s Horizon Scanning Centre.” (2006-2008)¹⁰⁶
- “Public Dialogue on Emerging Policy Involving Science & Technology” (2013-2014)¹⁰⁷

2.5.2. Nederland: Nationale Wetenschapsagenda (2015)

De Nationale Wetenschapsagenda (NWA)¹⁰⁸ is opgesteld door de zogenaamde kenniscoalitie¹⁰⁹ en beoogt mee richting te geven aan het Nederlandse onderzoek in de komende jaren. Daarin verschilt het opzet sterk van de Vlaamse wetenschapsagenda, die puur als inspiratiedocument is bedoeld (zie hoger). De NWA zoekt aansluiting bij bestaande onderzoeksagenda’s zoals het Europese onderzoeksprogramma Horizon 2020. De agenda werd in 2015 voor het eerst opgesteld en zal om de zeven jaar worden vernieuwd.

De totstandkoming van de NWA startte met een brede oproep aan alle Nederlanders om vragen in te dienen. Mensen konden zowel vanuit hun individuele, persoonlijke nieuwsgierigheid als uit naam van een groep vragen aan de wetenschap stellen. Deze aanpak resulteerde in bijna 12.000 vragen die raken aan de gehele breedte van het onderzoekslandschap. In de NWA zijn die vragen samengevat in 140 clustervragen. Met hulp van experts uit kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven zijn de vragen vervolgens uitgewerkt in 25 onderzoekbare thema’s, zogeheten routes.

¹⁰⁴ Via <https://getinvolvedinmissions.eu/>

¹⁰⁵ <https://participedia.net/>

¹⁰⁶ <https://participedia.net/case/5705>

¹⁰⁷ <https://participedia.net/case/5672>

¹⁰⁸ <https://www.nwo.nl/onderzoeksprogrammas/nationale-wetenschapsagenda>; tekst zelf: <https://surfdrive.surf.nl/files/index.php/s/QzAbiT4YGozo5fn>

¹⁰⁹ Bestaande uit universiteiten (VSNU), hogescholen (VH), instituten voor toegepast onderzoek (TO2), werkgevers (VNO-NCW en MKB-Nederland), universitair medische centra (NFU), de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk onderzoek (NWO) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)

De 25 routes staan beschreven in het 'Portfolio voor onderzoek en innovatie' (Kenniscoalitie, 2016a). Dit portfolio identificeert terreinen waarop Nederland bij uitstek verschil kan maken en comparatieve voordelen heeft ten opzichte van het buitenland. Het geeft een overzicht van kansen op wetenschappelijke doorbraken en op het vinden van antwoorden op maatschappelijke uitdagingen en economische kansen. Het presenteert dan ook een ambitieuze en grondig onderbouwde agenda voor investeringen in onderzoek en innovatie.

Samen met haar partners heeft de Kenniscoalitie de NWA vertaald naar een Investeringsagenda (Kenniscoalitie, 2016b). De NWA beoogt bruggen te slaan tussen uiteenlopende wetenschappelijke, innovatie- en beleidsagenda's en samenwerking te bevorderen tussen de diverse spelers over de gehele keten van onderzoek en innovatie.

2.5.3. Nederland: Keuze missies (2018)

De Nederlandse missies kaderen in het topsectorenbeleid van het land.¹¹⁰ Dat beleid bestaat sinds 2011 en daarin bundelen ondernemers, wetenschappers en de overheid hun krachten in negen topsectoren, gericht op innovaties, het verzilveren van internationale kansen, menselijk kapitaal en investeringen in wetenschappelijk onderzoek. In 2018 kondigde de Nederlands regering een transformatie aan naar een missiegedreven innovatiebeleid. De topsectoren richten zich daardoor niet meer alleen op de kennis- en innovatievragen in een specifieke sector, maar ook op maatschappelijke vragen.

De regering heeft vier maatschappelijke thema's gekozen: (1) energietransitie en duurzaamheid; (2) landbouw, water en voedsel; (3) gezondheid en zorg; en (4) veiligheid. Vervolgens hebben de verschillende vakdepartementen samen met andere partijen, missies geformuleerd voor elk van die vier thema's. Concreet waren betrokken bij het formuleren en kiezen van de missies: alle (vak)departementen, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties (zoals patiëntenverenigingen) en kennisinstellingen (universiteiten, hogescholen, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijke Onderzoek, NWO, als financier) die ook al betrokken waren bij de topsectoren en vertegenwoordigd zijn in de teams die de topsectoren aansturen of coördineren.

Het formuleren en kiezen van in totaal 25 missies is het resultaat van de Nederlands 'poldertraditie' die volledig geïnstitutionaliseerd is. Dat hield veel overleggen in, analyseren van mogelijkheden, kansen en bedreigingen bijvoorbeeld door TNO (Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek); belangen afwegen en vervolgens een voorstel voorleggen aan het kabinet. Het hele proces heeft ongeveer 9 maanden geduurd. De 25 missies zijn vastgelegd door het bevoegde kabinet en vervolgens door de gouden driehoeken vertaald in kennis- en innovatie-agenda's die door al die partijen in de topsectoren uitgevoerd gaan worden.

¹¹⁰ <https://www.topsectoren.nl/missiesvoordetoekomst>

In een recent advies van de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI, 2020) wordt gesteld dat het missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid onvoldoende effect heeft op transitie. “Het beleid versnelt transitie onvoldoende, omdat het voortbouwt op bestaande technologieën, industrieën en instituties, en gevestigde *stakeholders* betreft met elk eigen belangen. (...) De concrete missies die centraal staan, hebben een sterk technocratische insteek en een afbakening in de tijd. Dat versnelt de zoektocht naar oplossingen op de korte termijn, maar heeft als risico dat de keuze valt op oplossingen die op de langere termijn problemen verergeren of nieuwe problemen creëren: *fixes-that-fail*.”

2.5.4. Denemarken: ‘Research 2025’ (2018)

Het Deense document ‘Research 2025’ (Danish Agency for Science and Higher Education, 2018) is een catalogus van maatschappelijke noden voor onderzoek, kennis en innovatie, en werd voorafgegaan door ‘Research 2015’ en ‘Research 2020’. Het doel van de catalogus is om een overzicht te geven van de belangrijkste onderzoeksgebieden van de toekomst vanuit het perspectief van bedrijven, organisaties, ministeries, Deense kennisinstellingen en een grote verscheidenheid aan andere belanghebbenden en het brede publiek. De catalogus dient als een bron van inspiratie en kennis en als basis voor het prioriteren van onderzoeksinvesteringen in verschillende contexten, zoals politieke onderhandelingen over de verdeling van de onderzoeksreserves, strategische overwegingen bij Deense kennisinstellingen en met betrekking tot de Deense deelname aan internationale onderzoekssamenwerking.

Er was een éénmalig gelijkaardig initiatief over innovatie: de ‘INNO+ catalogue’ (Danish Ministry of Science, Innovation and Higher Education, 2013), weliswaar zonder bevraging bij het bredere publiek. De ‘INNO+-catalogue’ identificeert veelbelovende focusgebieden voor strategische investeringen in innovatie.

De ‘Research 2025’-catalogus is in verschillende fases tot stand gekomen:

- februari-mei 2016: ca. 100 *stakeholders* uit het bedrijfsleven, organisaties, gemeenten, regio’s, kennisinstellingen en een breed spectrum van andere *stakeholders* sturen in totaal 476 onderzoeksthema’s in;
- juni-augustus 2016: het Deens Agentschap voor Wetenschap en Hoger Onderwijs bereidt een eerste versie voor;
- augustus 2016-januari 2017: de eerste versie wordt besproken in vier panels. Dat resulteerde in een nieuwe versie;
- februari-mei 2017: de ontwerp-catalogus ‘Research 2025’ is in een open raadpleging verstuurd, waarbij iedereen de gelegenheid kreeg om opmerkingen te geven. In het kader van deze raadpleging heeft het Deense Agentschap voor Wetenschap en Hoger Onderwijs bovendien een workshop gehouden waarbij representatief geselecteerde burgers de kans kregen om de mogelijkheden en uitdagingen van de onderzoeksgebieden in de ontwerp-catalogus te bespreken;
- maart-mei 2017: afwerking catalogus, 19 grote thema’s.

2.5.5. Oostenrijk: 'Research, Technology and Innovation Strategy 2020' (2009)

De 'Research, Technology and Innovation Strategy 2020' van Oostenrijk is een document met voorstellen en aanbevelingen voor de ontwikkeling van het Oostenrijkse innovatiesysteem, met als doel het land tegen 2020 te positioneren als een succesvolle en internationaal erkende innovatie-natie (Gardner & Leo, 2010).

Het document is op de volgende manier tot stand gekomen:

- 2008: eerste draft door de "Oostenrijkse Raad voor onderzoek en technologische ontwikkeling".
- Via een online e-consultatieplatform, ontworpen door een Oostenrijkse start-up: discussie met *stakeholders*, wetenschaps- en innovatie-actoren en breder publiek (totaal 400 geregistreerde gebruikers). Tegelijk werden sleutelinstellingen uit het innovatiesysteem geraadpleegd en 22 individuen van de wetenschaps- en innovatiegemeenschap.
- De opmerkingen uit het consultatieproces, de bijdragen die het publieke debat heeft opgeleverd en de verklaringen die van de belanghebbenden zijn ontvangen, zijn beoordeeld en samengevat. Deze samenvattingen vormden de basis voor de intensieve debatten van de Oostenrijkse Raad over de afzonderlijke evaluaties van de externe inbreng. Een aanzienlijk aantal van deze bijdragen is in het strategiedocument opgenomen.

2.5.6. Oostenrijk: 'Open Innovation Strategy for Austria' (2016)

De 'Open Innovation Strategy for Austria' (Federal Ministry of Science, Research and Economics & Federal Ministry of Transport, Innovation and Technology (bmvit), 2016) is een strategisch document, vergelijkbaar qua brede invalshoek met het VARIO-memorandum of de beleidsnota EWI. Het gaat dus niet zozeer om prioriteiten stellen of keuzes maken (in tegenstelling tot de 'Strategy 2020' hierboven). Oostenrijk was met dit document één van de eerste landen die een strategie voorstelde die specifiek focuste op open innovatie om zijn nationale innovatiesysteem aan te zwengelen. Het bevat ook luik om de overheid zelf, de governance, te vernieuwen via open innovatie. Daarvoor is er het GovLabAustria¹¹¹. In het kader van de strategie gebeurden studies over bepaalde aspecten van open innovatie.

Bij het opstellen van het document werd, in de geest van open innovatie, bottom-up werd gewerkt:

- midden-eind 2015: geïnteresseerde burgers en experts kregen allemaal de kans om hun ideeën voor de open innovatiestrategie te bespreken en bestaande voorbeelden van *best practices* bekend te maken via een online platform;
- januari 2016: *stakeholder* workshop;
- lente 2016: onlineraadpleging waarbij het grote publiek werd gevraagd opmerkingen te geven op een draft strategie;
- juli 2016: 'Open Innovation Strategy' aangenomen door de Oostenrijkse Overheid.

¹¹¹ <http://www.govlabaustria.gv.at/>

////////////////////////////////////

Dit rapport is voorbereid door de VARIO-staf.

Veerle Linseele

Danielle Raspoet

VARIO

Vlaamse Adviesraad voor
Innoveren & Ondernemen

Vlaanderen
is ambitieus

VARIO

Vlaamse Adviesraad voor
Innoveren & Ondernemen

Vlaanderen
is ambitieus

Vlaamse Adviesraad voor Innoveren en Ondernemen

Koolstraat 35

1000 Brussel

+32 (0)2 553 24 40

vario@vlaanderen.be

www.vario.be